

Hospodářská theorie bez noetiky. Rozbor Engländerovy nauky o hodnotě a statcích.

I. Úvod.

Oskar Engländer, profesor německé právnické fakulty v Praze, vydal právě (Videň 1929) svou „Theorie der Volkswirtschaft“, a to první díl „Preisbildung und Preisaufbau“, jehož první část tvoří nauka o hodnotě a statcích. Engländerova nauka je školským příkladem hospodářské vědy, tvořené bez jakéhokoli noetického podkladu. Ba E. se postavil v Prager juristische Zeitschrift a ve Schmollers Jahrbücher zamítavě k mé noetice obsažené v Základech hospodářského myšlení. S tím větším zájmem jsem tedy četl jeho nauku o hodnotě a statcích, která je podkladem jeho cenové theorie. Nepodrobuji zde kritice celou jeho knihu a celou jeho cenovou theorii, protože už rozbor jejího základu si vyžaduje velikého rozsahu a veliké práce, jak se čtenáři přesvědčí.

Vyložím především stručně E-ovu nauku o hodnotě a statcích podle jeho knihy, drže se při tom v důležitých bodech doslovného překladu. Jednotlivé věty jsou očíslovány pro rychlejší orientaci při čtení rozboru. Za každou větou je v závorce číslo, udávající strany, z níž je excirpováno. Postup myšlenek ponechávám v celku podle E-a, protože je pro jeho nauku charakteristický a protože na něj navážeme v podrobnostech i rozbor této nauky. Jeho myšlenky přemisťuji všude tam, kde to zjevně napomáhá pochopení toho, co míní, protože je jeho výklad místy velmi těžce srozumitelný.

První oddíl E-ovy knihy, který je předmětem tohoto rozboru, je rozdělen dále na 7 paragrafů. Pomíjím zde toto roz-

dělení, protože E. mluví v § o hodnotě hlavní věci o statcích a v § o statcích hlavní věci o hodnotě, takže toto rozčlenění na § nemá významu.

II. Engländerova nauka o hodnotě a statcích.

1. Soustřeďuje-li člověk svou zálibu a tužbu k úkojnému prostředku vnějšího světa, směřuje k něčemu duševnímu. Přeji-li se chleba, přeji si vlastně něco duševního, co je spojeno s požitkem chleba. Toto „duševní“, jež je základem tužby po vnějších prostředcích, spočívá v tom, že si určitého duševního stavu žádám (dosažení libosti, poznání) — anebo že chci určitý duševní zjev odstraniti (nelibost, zlo). Libost, poznání jsou původní (primérní) hodnoty, nelibost, omyl jsou původní zla. (1.)

2. Není pravda, že primérní hodnota je negativní zlo a zlo negativní hodnota a že se tedy od sebe liší jen znaménkem $\pm$. Snaha po primérní hodnotě a odpor proti zlu jsou samostatné duševní děje. (2.) S tužbou po úkojném prostředku může býti obé spojeno, ale nemusí. Chci-li chléb, mohu mysliti jak na požitek jídla, tak na zapuzení hladu, ale to jsou dvě různé věci, z nichž se každá samostatně požaduje. Mohu také mysliti buď na jedno nebo druhé. (1, 2.) Spojení hodnoty a zla může býti dáno i tím, že lze hodnoty nabýti jen obětí zla. (2.)

3. Primérní hodnoty a primérní zla mají určité vzájemné pořadí (Rangordnung), jež se jeví v tom, že se dává jedné primérní hodnotě přednost před druhou a přednost zapuzení jednoho zla před zapuzením jiného.

Toto pořadí není podmíněno intenzitou tužby, aby bylo hodnoty dosaženo nebo zlu zabráněno. Přednost pořadí neznamená větší žádoucnost. Přednost v pořadí nelze převést na společný násobek nebo na společnou jednotku. (2.)

4. Pro přednost pořadí platí všeobecné věty:

a) Jednotlivá hodnota primérní je v pořadí za úhrnem více primérních hodnot, v němž je ona jednotlivá spolu obsažena.

b) Za jistých okolností náleží přednost úhrnu primérních hodnot před jednotlivou primérní hodnotou,

ačkoli této (jednotlivé) náleží přednost přede všemi jednotlivými hodnotami, jež tvoří onen úhrn.

c) Je-li spojeno uskutečnění primérní hodnoty s primérním zlem, dává se někdy přednost uskutečnění obou před jich neuskutečněním. (2, 3.)

5. Pořadí primérních hodnot a zel jest považovati u jednotlivého člověka jako něco daného. Primérní hodnoty a zla se nedají měřiti, ani nějakou hodnotou jako jednotkou, ani jiným měřítkem. (4.)

6. Člověk přenáší svou snahu po uskutečnění primérních hodnot a uvarování zel (pomíjíme dále pro krátkost stále uvádění těchto zel vedle hodnot) na věci vnějšího světa, na jichž držbě uskutečnění hodnoty závisí. Tyto věci vnějšího světa jsou statky v širším smyslu (v tom jsou věcné statky, jich užívání a pracovní výkony). (4.)

7. Pořadí, které se přisuzuje statkům při jich nabývání pro možnost dojítí pomocí nich primérní hodnoty, je hospodářská hodnota. Žádostivost (Begehren) statků je potřeba. Význam úkoje potřeby (Bedeutung der Bedürfnisbefriedigung) nepřenáším na věcný statek, nýbrž na jeho použití (Nutzung). Statky mají totéž pořadí jako primérní hodnoty, k jichž uskutečnění se jich používá. (4.)

8. Statkem téhož druhu ukojují se potřeby různé důležitosti, různého pořadí (není uvedeno, co zakládá různou důležitost a pořadí u potřeb). Jednotlivé kusy statku téhož druhu mají tudíž různé pořadí. To je věta o různém pořadí statků téhož druhu (neuvádí se, co zakládá druhovou jednotu). (4.)

9. Věta o ubývání požitků praví, že určité množství statku působí tím menší uspokojení (nepraví se, co to je, ale podle názvu věty se míní patrně menší požitek), má tím nižší pořadí, čím větší množství statků jsem spotřebil před tím. Nemusí to býti statky téhož druhu, stačí, slouží-li příbuzným potřebám, jako maso a chléb potřebě potravy. (5.)

10. Věta o různém pořadí statků téhož druhu (č. 8) a o ubývání požitků (č. 9) se kříží. Statky jsou ve větě č. 8 vždy téhož druhu, ve větě č. 9 nemusí býti téhož druhu, jen když slouží příbuzným potřebám (věta č. 9 je širší); pokud však jde v obou případech o statky téhož druhu (Art),

vztahuje se věta č. 8 na různé potřeby, kdežto věta č. 9 se vztahuje vždy na potřeby téhož druhu, skupiny (Gattung) (5).

11. Jednotlivé kusy statku téhož druhu mají tedy různé pořadí, protože slouží téže nebo příbuzné potřebě podle věty o ubývajícím požitku, anebo že slouží různým potřebám. V prvním případě se děje upotřebení jednotlivých kusů časově nutně podle klesajícího pořadí (nemohu snísti napřed důležitější a pak méně důležitá sousta), v druhém případě není nutná shoda časového postupu u spotřeby s pořadím (Rang). (5.)

12. Časové období, na které se vztahuje úvaha o ubývajícím užítku (č. 9), je jiná nežli období, na které se vztahuje úvaha o různém pořadí (č. 8). Tato je zpravidla širší. Na dále jest rozhodná pouze věta o různém pořadí.

13. Jednotlivé kusy téhož statku mohou se objeviti na různých místech celkového pořadí všech statků (6) a také na různých místech úkojného postupu jednotlivých různých potřeb, pokud může statek sloužiti různým potřebám. Každá různá potřeba má na konci svého úkoje upotřebení kusu jednoho statku. Stupeň úkoje dosažený tímto kusem, tedy pořadí primární hodnoty takto (posléze) dosažené nemusí býti myslitelně nejnižší (0), nemusí býti ani stejný jako obdobný stupeň u pořadí a statku jiného.*) (8.)

14. Pořadí primárních statků a hodnot stojí pod vlivem faktu, že kus statku jednoho s určitým pořadím je vyvážen (Aufwiegen) více kusy statku druhého, z nichž každý o sobě má nižší pořadí nežli řečený kus statku prvního. (8.)

15. Toto vyvážení jest především pevnou nahraditelností (feste Ersatzbarkeit) vždy určitého počtu kusů statku jednoho kusem statku druhého bez ohledu na zásobu obou statků; nahraditelnost se jeví v přisouzeném pořadí. Pevná nahraditelnost předpokládá, že oba druhy statků ukojují potřeby (ne tedy tutéž potřebu), stejným způsobem (neříká se, jak se to míní) a že se jednotlivé kusy obou druhů jen obsahem své látky liší, který je při obou druhích statků požadován.**)

*) Shrnuji takto těžce srozumitelné výklady E-ovy na str. 7 a 8.

**) Doslova: „...wobei sich die einzelnen Stücke beider Güterarten nur im Gehalte jenes Stoffes unterscheiden, der in beiden Güterarten in gleicher Weise begehrt wird“ (str. 8).

vlastně o různé statky v hospodářském smyslu (neuvádí se, co je různost v hosp. smyslu), nýbrž o kusy téhož druhu, ale různého obsahu (neuvádí se, je-li míněná různost kvantitní či kvalitní); příklad se též neuvádí (8).

16. Mezi statky různého druhu ve smyslu hospodářském závisí nahraditelnost na zásobě statků různých druhů, které jsou hospodářství (nový tento pojem není definován) k dispozici. Čím méně statků jednoho druhu a čím více statků druhého druhu má hospodářství, tím více dalších kusů statků druhého druhu je třeba, aby vyvážily další kus statku prvního. Stačí-li zásoba k úplné nasycenosti, přestává další možnost vyvažování. Co platí o nahraditelnosti a vyvažování, platí obdobně i o převažování. (9.)

17. Hospodářská hodnota je pořadí, které se přisuzuje jednotlivému statku při jeho nabývání. Je to vždy pořadí primérní hodnoty, třeba však stanovit, které. Záleží na tom, nabývá-li se jednotlivý kus, nebo více kusů statku téhož druhu. V prvním případě (jednoho kusu) třeba dále lišiti, nabývá-li se kusu k zásobě nebo bez ní. Nabývá-li se jednotlivý kus nově (ne k zásobě), pak pozůstává jeho hospodářská hodnota v primérní hodnotě, uskutečňované tímto kusem. Je to současně hodnota nejvyššího pořadí statkem tohoto druhu dosažitelná. Nabývá-li se kusu k zásobě, přísluší mu pořadí oné primérní hodnoty, která přichází hned po oné, jež jest statky téhož druhu z nerozmnožené zásoby už dosažena. Tato primérní hodnota, která takto přichází na řadu, označuje se jako mezní užitek (uvádí se do výkladu nový pojem: užitek). Hospodářská hodnota kusu statku, který se nabývá k zásobě statků téhož druhu, spočívá tedy v jeho mezním užitku. (10.)

18. Nabývá-li se více kusů statků téhož druhu, třeba dále lišiti, lze-li jich nabýti jen kumulativně nebo i jednotlivě. Lze-li jich nabýti jen kumulativně, pak jest jich hospodářskou hodnotou *úhrn pořadí*, jež odpovídají jednotlivým kusům po řadě (po případě přiřazením k dané zásobě). Nabývá-li se více kusů, z nichž lze každý nabýti jednotlivě, řídí se jeho hodnota mezním užitekem v hořejším smyslu. (10.)

19. Je nepřesné, praví-li se, že hodnota nabývaného statku se řídí mezním užitekem zásoby. Hospodářská hodnota se neměří podle mezního užitku zásoby. Správně je říci, že hospodářská hodnota spočívá v mezním užtku. Hospodářská hodnota nabývaného statku jest jeho mezní užitek, tedy onen, který přirůstá s rozmnožením zásoby v předpokladu, že se této zásoby použije co nejlépe, to jest, že se bude používat jednotlivých kusů podle důležitosti potřeby. (10, 11.)

20. Statky jsou opotřebitelné nebo spotřebitelné, podle toho, dopouštějí-li jen jednorázové nebo opětovné použití (chléb, oděv). Hospodářská hodnota statků opotřebitelných je dána úhrnem pořadí všech použití dosažitelných mezním kusem, která (použití) vykazují stejná nebo různá pořadí (nesrozumitelné). (12.)

21. Statky se dělí na výrobní a spotřební*) (Genuss- und Erzeugungsgüter). Spotřební statky jsou ony, jichž se používá bezprostředně ke spotřebě (zum Genuss), statky výrobní jsou ty, které potřebují ještě zpracování, aby mohly býti spotřebeny (genossen je doslovně požívány). Šaty jsou statky spotřební, látka, z níž jsou vyrobeny, a práce jsou statky výrobní. Též statky zralé ke spotřebě v rukou prodejce jsou statky výrobní. Některé druhy statků mohou býti použity tak i onak (uhlí). (12.)

22. Hospodářská hodnota výrobního statku je dána hodnotou spotřebního statku, jehož výrobě slouží. To platí však jen, nabývá-li člověk statek výrobní pro sebe. Jindy k tomu není příležitosti. V hospodářství směnném je tedy platnost tohoto zákona velmi obmezena.

23. Tak tomu je i tenkrát, nabývá-li někdo statek pro své příslušníky nebo jako zplnomocněnec, na př. správce sirotčince. Kupuji-li mouku na moučníky, přisuzuji mu hodnotu požitku moučníku. Totéž platí, kupuji-li mouku správce sirotčince pro sirotky. (13.)

24. Identifikace hodnoty spotřebního statku a hodnoty statku výrobního je přiřítání hodnoty (Wertzurechnung). O hodnotě jednotlivého výrobního statku byla už řeč. Nabývá-li se více výrobních statků, potřebných k určité výrobě,

*) Čtenář si všimne, že se jedná v kapitole o hodnotě zase o statcích.

kumulativně (není v zásobě žádných), jest jich hospodářská hodnota identická s hodnotou výrobku. Doplnuje-li se jich zásoba tím, co ještě schází, hodnotí se doplněk podle celého výrobku. Tento způsob přičítání je jedině možný. Je nesmyslné říci, že se tu hodnota výrobku rozvrhuje, protože hodnota jako psychický zjev nemůže býti dělena. (13, 14.)

25. To, co se vynakládá na získání statků, jest náklad. Nákladem je buď oběť statků a s tím souvislá oběť primérní hodnoty na něm závislé anebo podstoupení primérního zla. (14.)

26. Náklady jsou buď pravé nebo nepravé. Prvým nákladem jest podstoupení primérního zla nebo oběť statku (patrně v užším smyslu, tedy statku věcného), jehož lze jinak použít k úkoji potřeby, t. j. k opatření primérní hodnoty, odpadne-li hospodářské jednání (nový pojem, který definuje až později), při kterém se má tento statek obětovati (k nabytí jiného). (14.)

27. Nepravým nákladem je to, čeho lze jinakým upotřebením nákladů pravých získati (předpokládá se zjevně možnost nabytí týmž nákladem různých statků). Rozdíl mezi pravými a nepravými náklady je dán výrazem, že při pravých nákladech se vzdávám toho, co mám, při nepravých toho, co bych jinak mohl míti. Příklad: Ze dřeva použitelného k topení mohu prací, která působí strast, vyrobiti člun nebo stůl. Požitek dřeva k topení (Genuss des Holzes zum Heizen) a pracovní strast jsou oproti požitku člunu nebo stolu (ne tedy oproti nabytí člunu nebo stolu) pravými náklady nabytí těchto statků. Požitek člunu a požitek stolu jsou vzájemně nepravými náklady jich nabývání (není jasno, zda nabývání předmětů či požitků z nich). (14, 15.)

28. Hospodářské jednání je ono, při němž se srovnává hospodářská hodnota nabývaného úkojného prostředku a pravé náklady k tomuto účelu podstupované v úmyslu uskutečnění jednání, je-li hospodářská hodnota vyšší (vorzüglicher) nežli úspora nákladů (dosl. překlad) (15).

29. Jde-li o to, nabytí více statků (téhož nebo různého druhu) větším počtem pravých nákladových jednotek (nový pojem, který se nedefinuje), počítají (doslovně!) se primérní hodnoty (jež lze nabývanými statky uskutečniti) degressivně a primární zla a hodnoty v nákla-

dech progressivně (není uveden důvod). Určité množství statků se nabývá určitým množstvím nákladových jednotek, jestliže přirůstající mezní hodnota posledního kusu v nabývaném množství je vyšší (vorzüglicher) nežli nejvyšší hodnota jednoho kusu z obětovaného množství statků anebo nejvyšší primární zlo spojené s nákladovou jednotkou. (15.)

30. Příklad: Dělník chce vyráběti pro sebe proutěné koše. Bude je tak dlouho vyráběti, dokud mezní užitek posledního koše je vyšší (vorzüglich) nežli úspora nejvyšší pracovní strasti připadající na poslední pracovní dobu věnovanou výrobě košů. Je-li mu milejší třetí koš nežli úspora strasti třetí pracovní hodiny, přestane vyráběti (nikde není řečeno, že snad k výrobě jednoho koše je třeba jedné hodiny). Jiný příklad: Rolník zaměňuje mléko za vejce. Bude tak dlouho dávat vejce za mléko, dokud mezní užitek nabývaného mléka vyvažuje nejvyšší užitek — obrácený užitek mezní (nový pojem) obětovaných vajec. (15.)

31. To byl pojem hospodářského jednání v širším smyslu (srovnání hospodářské hodnoty a pravých nákladů). V užším smyslu je hospodářským jednáním to, při němž se bere zřetel na nepravé náklady tak, že se hospodářská hodnota jednáním nabývaná jeví alespoň tak vysoká, jako nejvyšší nepravé náklady tohoto jednání (15, 16).

32. Jde-li o to, nabýti více statků několika stejnorodými jednotkami nepravých nákladů, pak je zachována nejvyšší hospodárnost (nový pojem bez definice). Když se nabývají statky podle pořadí (při čemž se pořadí spoluurčuje vyvažováním a převažováním statků, viz č. 14 a násl.) až do vyčerpání zásoby nepravých nákladových jednotek (16).

33. Na př.: Pracovní síla jako prostředek k nabývání statků (dozvídáme se, že náklad jest prostředek). Nepravý náklad určitého nabývání statků jsou ony statky, jichž lze jinak pracovní dobou nabýti. Hospodárnost je zachována, vyrábějí-li se statky pracovní dobou, jež je k dispozici, podle svého pořadí, až je zásoba pracovní síly vyčerpána. Dělník ve volné chvíli může vyrobiť koše, židle a stoly. Jdou-li tyto statky takto v pořadí, bude je vyráběti po sobě, až mu dojde čas (16).

34. „Hospodárnost v prvním smyslu“ (míní se patrně postup při hospodářském jednání v širším smyslu, viz č. 26 a 28) se uplatní zde tak, že statek nejnižšího pořadí vyrobený v poslední pracovní hodině musí mít vyšší pořadí nežli úspora nejvyšší pracovní strasti této poslední hodiny. (16.)

35. Co neplatí a není důsledkem hospodárnosti, jde-li o to, aby ze zásoby nepravých nákladových jednotek bylo pořízeno více statků různého druhu:

Není důsledkem hospodárnosti, aby byl mezní užitek u jednotlivých druhů nabývaných statků stejný, ani aby se vyrovnával vážený užitek mezní, užitek přirůstající poslední nákladovou jednotkou u různých statků (mám alespoň za to, že míní podle doslovu E. váženým užitek užitek přirůstající poslední nákladovou jednotkou).*) Věta o tendenci k vyrovnání vážených užiteků mezních je nesprávná. (16.)

36. Hospodárnost žádá pouze, že se nepoužije žádné nákladové jednotky k nabývání dalšího kusu určitého statku, dá-li se touže jednotkou nabýti kusu statku jiného druhu a tím vyššího užitkového přírůstku. Tato věta plyne z věty o snaze po vyrovnávání vážených užiteků jen za jistých faktických předpokladů, které ve skutečnosti nejsou dány (neuvádí se, jakých předpokladů). (16.)

37. Věta č. 36 uskutečňuje princip maximálního užitku celkového při opatrování statků zásobou nepravých jednotek nákladových a je čistě logické povahy (bez faktických předpokladů, 16, 17).

38. Příklad: Rolník vyměňuje vejce za mléko a máslo pro vlastní spotřebu. Nepůjde mu o to, aby dosáhl u vajec, másla a mléka stejného mezního užitku. Nepůjde mu ani o to, aby dostal u mléka a másla při posledních kvantech vyměněných za jedno vejce stejný užitek (dříve šlo o užitek posledních jednotek různých statků, zde jde o užitek oněch posledních kvant másla a mléka, jež byla získána za jedno vejce). To je vážený užitek mezní. (17.)

*) . . . „dass bei jeder der Güterarten der gleiche Grenznutzen oder der gleiche gewogene Nutzen, der gleiche um die letzte Kosteneinheit zuwachsende Nutzen erzielt werde.“ Viz přesněji č. 38.

39. Tendence k vyrovnávání vážených užitek byla odůvodňována tak, že nebude nikdo dále zaměňovati statek jeden za statek druhý, může-li výměnou za statek třetí nabýti užitku vyššího. „Allein diese Schlussfolgerung setzt ein stetiges Aufeinanderfolgen der von Stücken der gleichen Güter mit nacheinander zu befriedigenden Bedürfnisse voraus, das tatsächlich nicht besteht“ (viz větu č. 11).

40. Převaha nabyté hospodářské hodnoty nad nákladem (nepraví se, jakým) je výnos. Výnos je především zase něco ryze duševního jako hodnota sama, veličina, jež se nijak nedá měřiti. To platí zvláště, když to, co nabývá, a náklad jsou věcně různé. Vynakládám-li práci, abych vyrobil stůl, pak jest výnos jen psychický. Ale i když to, co nabývá (nabývanému užitku říká E. Erfolg v protivě k „Ertrag“, výnos), a náklad jsou věcně stejnorodé (na př. při použití obilí k osevu), nespočívá výnos (zde říká E. omylem Erfolg jako ve větě právě předchozí) v kvantitním přírůstku obilí, protože různé cenění (Schätzung) statků téhož druhu tomu překáží. (21, 22.)

41. Jedinou výjimku tvoří ve směnném hospodářství peníze, jsou-li vynaloženy, aby byly další získány. Zde je výnosem rozdíl mezi částkou nabytou a vynaloženou, tento výnos ovládá hospodářské jednání (to je patrně třetí pojem hospodářského jednání. Viz č. 28 a 31). Ryze to platí, kde je výdělečná část hospodářství od spotřební oddělena tak, že se nevíže ani k částce obětované, ani k částce nabývané žádný duševní děj. (22.)

42. Byl vysloven zákon o vyrovnávání mezních výnosů (míní se patrně Liefmann). Tento zákon liší se od věty o vyrovnávání vážených užitek mezních jen tím, že v této větě stojí proti nabývanému užitku nepravé a v onom zákoně pravé náklady. Zákon o vyrovnávání výnosů mezních neplatí z téhož důvodu, pro který neplatí věta o vyrovnávání vážených mezních užitek, totiž proto, že uvedený zákon (i věta) platí jen za určitých faktických předpokladů (nepraví se, jakých), a lze jen říci, že se nepoužije nákladu k určitému použití, lze-li jiným použitím dobytí tímže nákladem vyššího výnosu. Rozdíl v předpokladech (jež se zase neuvádějí) řečené věty i zákona jest jen ten, že se věta o vyrovnávání relativních užitek mez-

ních sotva kdy uplatní (kaum jemals) a proto, že se toto vyrovnávání ani přibližně neděje, kdežto předpoklady pro vyrovnávání mezních výnosů přece často (doch vielfach) jsou dány. (22.)

III. Rozbor Engländerovy nauky.

ad 1. E. staví proti sobě zjevy vnější a zjevy duševní. Praví, že člověk, sleduje vnější úkojné prostředky, směřuje k něčemu duševnímu. Toto duševní je však dvojí u E., jednak že si „určitého duševního stavu žádám“, tedy duševní stav a tužba po něm, jednak onen stav sám, libost, poznání. Přesně by bylo dlužno říci: Chce-li člověk vnější zjev, je to proto, že chce vnitřní (duševní) zjev. Proti tomu není námitky, jenže je tato souvislost zjevně teleologická. Vnější zjev je prostředkem (E. mluví dokonce o „Befriedigungsmittel“), vnitřní zjev je účelem. Oba jsou subjektem chtěny. Vnější zjev je chtěn jako prostředek (způsobilý vyvolati onen vnitřní zjev), vnitřní zjev je chtěn jako účel. Vadné je, že onomu vnitřnímu zjevu, který je v očích člověka účelem zjevu vnějšího, říká E. hodnota. Účel není hodnota. Hodnota je kvalita pod účelem. Kniha má pod poznáním jako účelem hodnotu. Arci i ony vnitřní zjevy, které jsou zde účelem zjevů vnějších, mohou mít hodnotu, ale jen tenkrát, díváme-li se na ně zase s hlediska nějakého účelu jim nadřazeného. Dejme tomu, že je takovým nadřazeným účelem zase vnitřní zjev, osobní spokojenost: pak mohu s hlediska tohoto účelu přisouditi poznání vyšší hodnotu nežli požitku z ovoce. E. však nezná žádného účelu vůbec, tím méně účelu nadřazeného „primérním hodnotám“. Proto je zcela nerosumitelné, že vnitřním dějům, které jsou účelem vnějších, říká hodnoty. Pamatujme, že zde zaměňuje E. účel a hodnotu, protože uvidíme, že pojmu hodnoty užívá v rozmanitém smyslu. O původním zlu viz dále sub 2.

ad 2. Vedle primérních hodnot zná E. ještě jiné duševní stavy, které jsou v účelovém poměru k vnějším dějům, primérní zla. Avšak zlo není účelem, odstranění zla je účelem. Chci tedy vnější děj, protože chci primérní hodnotu, a chci vnější děj, protože nechci zlo. Soudili bychom tedy, že

zlo je negací primární hodnoty. Proti tomu se E. vzpírá. Zlo je samostatný duševní děj, není negativní hodnotou. Nikdo neupírá, že pracovní strast je samostatný, od požitku jídla odlišný duševní děj, ale požitek z jídla je také samostatný a od požitku poznání odlišný děj a přece je E. sčítá (viz č. 4). A právě tak jako sčítá primární hodnoty, tak od nich odčítá zla. Pracovní strast jako náklad mu zmenšuje nabytou hodnotu (viz č. 40 a n.). Sčítáme tedy a odčítáme duševní stavy! Sčítáme poznání a požitek jídla a odčítáme od toho pracovní strast. Nezdá se E-ovi, že takové počínání je logicky naprosto nemožné? Sčítati a odčítati mohou jen stejnorodé veličiny, ale E-ovy primární hodnoty a primární zla jako samostatné duševní stavy nejsou žádnou stejnorodou, sčitatelnou a odčitatelnou veličinou. Teprve užitek těchto primárních hodnot pod vyšším účelem jest veličinou stejnorodou a sčitatelnou. Pod účelem osobní spokojenosti připisují užitek poučení z knihy a požitku z plodu. Tyto dva užitky mohou srovnati a sečítati, protože užitečnost jest kvalita účelová a pod tímž účelem stejnorodá, srovnatelná a sečitatelná. A stejně nemohu od primární hodnoty (požitku z plodu) odečísti primární zlo (strast práce) jako duševní stavy, ale mohou odečísti od užitku škodu pod tímž účelem, protože to jsou obsahově stejné kvality, jenže jedna je pozitivní a druhá negativní. Mohu odečísti kulturní škodu od kulturního užitku, mohou odečísti újmu na své spokojenosti ze strasti práce od přebytku na své spokojenosti z požitku plodu. Avšak tím, že E. nezná teleologického myšlení, či ho zamítá, nezná vyššího účelu nad duševními stavy, které jsou účelem vnějších dějů, dostává se do logicky nemožné situace, že sečítá poznání a slast jídla a odčítá od toho strast práce. To je důsledek psychické ekonomie.*)

Nemám nic proti tomu, že jsou E-ovy primární hodnoty a primární zla samostatné duševní děje. Ale pak jsou v hospodářské teorii dále neupotřebitelné a celá E-ova manipulace je logicky nemožná. Svými primárními zly operuje E. dále tak, jako by byly negativní hodnoty. Nemám nic proti tomu,

*) Liefmann, který je též psychický ekonomista, se vyhnul tomuto rozporu tím, že vše převedl na pocity libé a nelibé. Ale pocity psychicky pojaté nejsou též žádnou stejnorodou veličinou, která by se dala sčítati a odčítati.

ale to odporuje jednak jeho právě uvedené thesi o jich psychické samostatnosti a dále vyžaduje nutně teleologické, nikoli psychické konstrukce.

Zaráží konečně, že proti primérní hodnotě staví E. primérní zlo, protože proti zlu stojí dobro jako koordinovaný pojem, a jako mohou míti různá dobra nestejnou hodnotu (positivní), mají ji i různá zla (ovšem negativní). Kromě toho i pojem zla vyžaduje logicky nutně jako předpoklad účel, protože bez určitého účelu není ani zla, ani dobra. Pojem dobra i zla je logický, nikoli psychický.

ad 3. a 5. Praví-li zde E., že primérní hodnoty se nedají měřiti ani nějakou hodnotou jako jednotkou, ani jiným měřítkem, pak jest jen dvojí možné, totiž buď že to nejsou žádné veličiny anebo že nejsou dělitelné. Obojí odporuje tomu, co dále říká. Že jde o veličiny, nasvědčuje tomu, že je E. dále sčítá (na př. viz č. 4.) a zla odčítá. Mluvíme dále pro krátkost jen o primérních hodnotách; zvláště se zmíníme o zlech jen tam, kde toho je třeba). E. mluví dále o užitku (jak k němu přišel, uvidíme, ale je to jeho primérní hodnota), který připadá na nákladovou jednotku (na př. č. 32 a passim). Považuje tedy primérní hodnoty za dělitelné. Srovnává a tudíž měří primérní hodnoty při hospodářské zastupitelnosti (viz č. 16 a passim). Psychický stav není dělitelný a měřitelný (tomu ostatně nerozumím, protože to je problém psychologie), ale to, čím dále E. operuje jako primérní hodnotou, je dělitelné a měřitelné, z čehož plyne, že asi dále psychickými stavy neoperuje. To vysvitne později.

E. přiznává jednotlivým primérním hodnotám pořadí. Je fakt, že se člověk rozhoduje mezi poučením a požitkem jídla, že dává přednost tomuto před oním nebo naopak. Pro pozorovatele se jeví tento postup jako pořadí. Proti tomu nelze ničeho namítati. (Námítka vzejde, až se změní E-ovi pod rukama pořadí v užitek.) Pořadí toto hraje u E. důležitou úlohu. Pořadí můžeme přirovnati ke klassifikaci ve třídě, kde je co do prospěchu 1. 2. 3.... až n-tý žák, při čemž se nic nepraví, kolik který umí. Praví se jen, že první umí více než druhý, druhý více nežli třetí atd.

Odkud se toto pořadí bere, zdráhá se E. vysvětliti. Pořadí primérních hodnot jest podle E. považovati u jednotlivého člověka jako dané. Kdo to má tedy vysvětliti,

že dává člověk přednost divadlu před jídlem? Patrně psychologie. Pak jest jen ona způsobilá vyložití všechny konsekvence, které plynou z tohoto výkladu, protože bez výkladu o tom, odkud se pořadí toto bere, není pojem pořadí dále vůbec upotřebitelný a uvidíme, že se u E. za chvíli promění pořadí v užitek. Teleologický výklad fakta, že se člověk rozhoduje mezi tisícerými různými akty, jest, že se mu jeví volené akty užitečnějšími. Na místě pořadí nastupuje užitek (tedy to, co žáci umějí ve třídě na rozdíl od klasifikačního čísla). Ale mají-li býti tyto akty srovnávány co do užitečnosti, musí zde býti ústřední účel všem těmto aktům nadřizený, z něhož se právě jeví užitečnějším to než ono. Teleologický výklad konstruuje tedy takový ústřední účel v každém komplexu aktů, které tvoří hospodářství, ať jednotlivce, ať státu. U jednotlivce je to jeho subjektivní spokojenost. Se stanoviska tohoto účelu potřebuje člověk určité akty jako prostředky, potřebuje jedněch více, druhých méně. Ty, jichž potřebuje více, jsou pod tímto účelem užitečnější. Užitečnost je komplementárním pojmem potřeby. Potřeba vyjadřuje poměr účelu (každého) k prostředku, užitečnost obráceně poměr prostředku k účelu. Proto tím více překvapuje, že E. má za to, že přednost pořadí neznamená větší žádoucnost. Dávám podle příkladu E-ova (str. 2) přednost učení před zábavou, ačkoli po učení právě vůbec netoužím a po zábavě ano. A přece jsem musil chtít více učení než zábavu, dal-li jsem mu přednost, nepravím arci, proč.

Thesí, že je pořadí primérních hodnot pro jednotlivého člověka dáno, se však nevysvětlí hospodaření státu. Nebo se i zde řekne, že je zde pořadí kultury, obrany atd. dáno? Leč to už je anticipace.

Pravil-li jsem však, že se člověk rozhoduje mezi různými akty, jimž proto přísluší určité pořadí pro jich užitečnost, je to zřejmé, ale E. mluví o pořadí primérních hodnot: slast, poznání, obohacení představ atd. bez vztahu k určitým aktům, takže vzniká pochyba, třídí-li a pořádají-li se podle pořadí tyto primérní hodnoty nezávisle na vnějších aktech čili nic. Leč to je podrobnost.

Podstatným zůstává, že E. zná jen pořadí „primérních hodnot“, které se nevysvětluje, nýbrž za dané považuje a o kterém se popírá, že jde souběžně s intenzitou potřeb. Ukážeme, že tento pojem pořadí je pro hospodářské

myšlení neupotřebitelný, a co více, že ho ani sám E. neupotřebuje.

ad 4. O svém pořadí vyslovuje zde E. tři věty. Rozebereme je jednotlivě:

ad a). Zde se tedy po první primární hodnoty sečítají a mluví se o součtu (Summe) primárních hodnot. Duševní stavy jako slast a poznání se nikdy nedají sečítati. E. se tu dostává do prvního základního rozporu s tím, co řekl dříve o primární hodnotě. Primární hodnota se mu zde pod rukama změnila z duševního stavu na užitek, protože mohu sečísti užitek dvou duševních stavů pod společným účelem. Chci-li pro svou spokojenost požitek z jídla plodu a poznání z knihy, shledávám pro svou spokojenost obé jednotlivě užitečným. Užitek obou je větší nežli užitek jednoho. První tato věta E-ova je tedy v rozporu s jeho dřívějším výkladem a proto nesprávná. Přeložena do myšlení teleologického je samozřejmostí.

ad b). I v této větě se primární hodnoty sečítají, což je logicky nemožné. Při první větě (a) mohl ještě E. říci, že mu vlastně nešlo o součet (Summe), nýbrž o úhrn (Gesamtheit; praví ovšem Summe), zde to už vůbec nemůže namítati, protože se proti součtu nestaví jedna ze sčítaných veličin, nýbrž úplně jiná. Jinak tato věta ani po správném přeformulování nemá ceny, protože mohu stejně dobře tvrditi pravý opak. Za jistých okolností je užitečnější $a + b$ nežli c , ačkoli je c užitečnější nežli a i nežli b . Pravý opak platí též.

ad c). I třetí věta je bezcenná tak, jak je formulována, protože mohu stejně dobře říci i pravý opak. Po česku znamená: Je-li spojeno nabytí užitku se škodou, podstoupím někdy obé. Někdy ovšem ne. Schází říci, že podstoupím škodu, je-li užitek větší.

ad 6. Je zcela nejasné, jak může člověk přenášeti svou snahu po uskutečnění primárních hodnot na věci vnějšího světa. Jasně jest, že v určitých věcech vidí vhodný prostředek k uskutečnění primárních hodnot a chce-li tyto, chce i ony. Tyto věci jsou statky, praví E. Jsou tyto věci, na jichž držbě závisí uskutečnění primárních hodnot, o sobě statky? Anebo se každá věc stává statkem tím, že je chtěna jako prostředek k určitému účelu? Změnila se tím věc? Nikoli, jen pohled na ni! „Tyto

věci“ nejsou o sobě statky, nýbrž se stávají statky a statkem je objekt chtěný jako prostředek k určitému účelu, tedy můžeme říci: objekt potřebovaný nebo užitečný, protože účel, prostředek i potřeba jsou komplementární pojmy. To, co potřebuje stát, není statek, i když toho jednatel nepotřebuje (dělo!)? A kde je zde primární hodnota? Potud jde o otázku správnosti. Že E. mluví o statecích v širším smyslu, do kteréhožto pojmu zahrnuje věcné statky (patrně v užším smyslu), jich užívání a pracovní výkony, jest už otázka vhodnosti. Nedoporučuje se zahrnovati objekty a děje do jednoho pojmu, i když je obojí prostředkem, protože se obojí dostává při podrobném výkladu do protikladu.

ad 7. Je logické domyšlení E-ovy nauky o pořadí, praví-li, že mají statky totéž pořadí jako primární hodnoty, k jichž uskutečnění se jich používá. Tomuto pořadí statků však říká E. hodnota, ač jen, když se jedná o jich nabývání. Dobře si všimněme. Máme řadu duševních stavů a řadu statků jim odpovídajících. Duševní stavy (požitek z jídla, poznání) mají právě tak své pořadí jako statky jim odpovídající (plod, kniha). Při řadě vnější říká E. „hodnota“ pořadí, při řadě vnitřní (duševní) neříká „hodnota“ obdobnému pořadí, nýbrž duševnímu stavu. Kdyby jednal důsledně, musil by říkati „hodnota“ ve vnější řadě statku, který duševnímu stavu odpovídá, nikoli pořadí. Nedůslednost tato nutně vede ke zmatku.

Každým způsobem však je správnější říci, že hodnotu mají statky, nežli že jsou hodnotou, jako bylo správně říci, že „duševním stavům“, které jsou účelem vnějších aktů, přísluší hodnota, ne že jsou hodnotami. Dobře však pamatujme, že hodnota statků je pořadí (mezi jinými), které se jim přisuzuje pro možnost dojít pomocí nich primární hodnoty, protože, jak uvidíme, se tento pojem zase brzy změní v něco zcela jiného.

Dovídáme se zde současně teprve, co je potřeba, je to žádostivost (Begehren) statků. Je to tedy zase psychický děj. Zůstává otevřena otázka, co jsou potřeby státního hospodářství, kde schází psychický pocit. Teleologicky je potřeba vztah mezi účelem a prostředkem pod každým účelem. Než vyčkejme důsledků psychické definice potřeby.

Zatím třeba položit otázku, je-li potřeba pouze žádoucnost statků? Není potřebou též žádoucnost primární hodnoty? Nemám potřebu poznání a proto knihy? To do-

znává přece i sám E. pravě: „Dieses dem Lieben oder Begehren des Befriedigungsmittels zugrundeliegende Seelische kann darin bestehen, dass eine bestimmte seelische Erscheinung angestrebt wird: Hervorrufen einer Lust, Erlangen einer Erkenntnis...“ (str. 1.) Proti žádoucnosti statků staví žádoucnost (arg.: angestrebt wird) požitku, poznání, tedy primérních hodnot. Není žádoucnost poznání potřebou? Pak ale nelze definovati potřebu pouze jako žádoucnost statků. Připustíme-li ovšem, že i žádoucnost primérních hodnot je potřebou, připustili jsme tím eo ipso vyšší účel, z něhož tato žádoucnost plyne.

V další větě čteme o významu úkoje potřeby (die Bedeutung des Befriedigungsmittels). Úkoj potřeby je zde novým pojmem a rozumí se jím patrně uskutečnění primérní hodnoty. To, co nás však zde zajímá, jest, že se mluví o jeho významu. Bez účelu není významu. E. nezná účelu, ale zná význam. V tom je rozpor, který však může E. opravit prozatím tak, že míní ne význam, nýbrž pořadí.

Ad 8. Dozvídáme se tu pojednou, že má i potřeba pořadí.*) Nesmíme zapomenouti, že potřeba je žádoucnost statků (arci i primérních hodnot) a že tedy třeba lišiti tuto žádoucnost od statku samotného a jemu odpovídající primérní hodnoty. Pořadí potřeb znamená tedy pořadí žádoucností. Řídí se pořadí statků pořadím žádoucností anebo naopak? Je vůbec mezi nimi souběžnost? To všechno nevím, protože je žádoucnost (Begehren) podle E. psychický zjev, odlišný přece od primérní hodnoty (libost, poznání). E. výslovně pak praví, že pořadí primérních hodnot se *neřídí* intensitou jich žádoucností (str. 2.) a pořadí statků se podle E. *řídí* pořadím primérních hodnot. Musí tedy býti postup pořadí žádoucnosti (potřeb) zcela odlišný, bohužel, že nevíme vůbec jaký.

Nepraví se dále, co je statek téhož druhu, ač to není samozřejmé. Hospodařící člověk má jinou druhovost nežli přírodní věda (kausální). Přírodní věda může činiti rozdíly, kde jich hospodařící člověk nečiní, protože i různé přírodovědecky pojaté druhy předmětů mohou

*) E. praví i důležitost, ale důležitost není myslitelná zase bez nadřazeného účelu. E. může i toto nedopatření sanovati tím, že tím míní pořadí.

sloužití jeho účelu stejně dobře, čímž se stávají statkem téhož druhu.

Pomineme-li nejasnost v pořadí potřeb, je smysl věty č. 8 asi tento: Máme různé statky. Každý jednotlivý kus, dílčí množství, všech různých statků má své pořadí. Srovnává se nejen pořadí různých kusů téhož statku, nýbrž i různých kusů statků různých. Tím se pořadí různých statků prostupují v jednotnou řadu. Tedy asi takto:

Pořadí	Statek				
	I	II	III	IV	V
1. . .	1	—	—	—	—
2. . .	—	1	—	—	—
3. . .	—	1	—	—	—
4. . .	1	—	—	—	—
5. . .	—	—	—	1	—
6. . .	—	—	—	—	1
7. . .	—	—	1	—	—
8. . .	—	—	—	1	—
9. . .	—	—	—	—	1
10. . .	—	—	1	—	—

Z každého druhu statku jsou zde 2 kusy (dílčí množství). První kus statku II je vzhledem ke statkům II sice na prvním místě, ale vzhledem ke všem statkům (zda prakticky, vzhledem ke statkům I) na druhém atd. Vzniká takto jednotná řada kusů, dílčích množství různých statků a jich pořadí. (Arabské číslo připojené k římskému, jež znamená druh statku, znamená první, druhý . . . kus): I 1, II 1, II 2, I 2, IV 1, V 1, III 1, IV 2, V 2, III 2. E. připouští i stejná pořadí kusů.

E. označuje tuto myšlenku jako větu o různém pořadí statků všeho druhu.

Dovolil bych si však otázku, jaká to jsou dílčí množství při statcích dělitelných, které jsou naroveň postaveny kusům (velmi rozdílným) statků nedělitelných? Jsou to množství stejná? A jak velká? Přece na velikosti bude záviseti i pořadí! Kilogramu masa patří přece jiné pořadí (přednost před kusem jiného statku) nežli $\frac{1}{2}$ kilogramu. Byla-li by dílčí množství stejná, proč mají býti u různých statků stejná, když jsou kusy statků nedělitelných ne-

stejně? Nejsou-li stejná, čím se určuje nestejnost? Touto otázkou se E. vůbec nezabývá. Kdyby si jí byl zabýval, viděl by, že takové seřaďování kusů a dílčích množství statků je vůbec nemožné. Přece chceme pochopiti úhrn jednání hospodařícího člověka a E. jej chce pochopiti reálně psychologicky. Což je — ve smyslu jeho metody — vůbec pravda, že když člověk kupuje na zimu 30 q uhlí, se táže, v jakém pořadí, před a za jakým statkem, lépe jeho užitek, je první, druhý atd. metrický cent a podle toho kupuje?

Chceme přece pochopiti, že se člověk rozhoduje mezi nabýváním a upotřebením různých kvant různých statků. Chceme pochopiti, proč věnuje člověk ze své zásoby obilí pro spotřebu X kg na chléb a Y pro výrobu kořalky. Co si tu pomohu poradím? Dejme tomu, že nemám vůbec žádných jiných potřeb a žádných jiných statků! Pořadí ani primérních hodnot ani statků mně nepomůže nic. Vysvětlení je velmi nasnadě. Budu tak dlouho používati jednotek obilí (libovolných) k výrobě chleba, pokud bude užitek jednotky při této výrobě větší nežli při výrobě lihu. Postupuji podle relativního užitku. Ale E. nezná užitku (zatím aspoň), zná jen pořadí (zná klassifikaci žáků, ne to, co umějí). Celá E-ova nauka o pořadí se musí ukázati naprosto neupotřebitelnou. Ukážeme nejen to, ale také, že ji E. sám opouští, když přijde do tuhého.

Ad 9.) V této větě (budiž čtena) se už střetne užitek s pořadím. Určité množství statku působí tím menší uspokojení — praví věta o ubývajícím požitku (Genussabnahme; je tedy uspokojení a požitek totéž) — má tím nižší pořadí, čím větší množství statků bylo před tím spotřebováno. Tak tedy pořadí statků (kusů, dílčích množství) se řídí *mírou* požitků, uspokojení. Ale to je zcela něco nového a jiného, nežli bylo řečeno na počátku. Pořadí statků se tam řídilo pořadím primérních hodnot! Primérní hodnotou bylo podle E. na př. poznání. Poznání a požitek z poznání jsou dvě různé věci. Uspokojiti nemohu poznání, nýbrž žádoucnost po poznání. Je primérní hodnotou žádoucnost poznání či poznání samotné? Podle E. (viz č. 1.) je to poznání. Tedy podle č. 7. se řídí pořadí statků pořadím primérních hodnot,

podle č. 9. se řídí jich žádoucností. Podle č. 3. neznamená přednost pořadí větší žádoucnost. To jsou nesrovnalosti do očí bijící.

Ale budiž, přijměme, že velikost požitku či uspokojení rozhoduje o pořadí statku. Protože běží o stejný druh statků a nestejný úkoj či požitek, stojí proti sobě úkoj, požitek a jeho kvantita; určitou potřebu lze ukojiti více nebo méně, statek tedy má tuto způsobilost a podle velikosti této způsobilosti pořadí. Jsme tedy už u toho, že žáci mají různé klasifikační místo *podle* toho, co umějí. Této způsobilosti statků se říká všude na světě užitečnost. Dozvídáme se tedy, že se řídí pořadí statků jich užitečností (nikoli pořadím primérní hodnoty). To je docela správné, jenže když vím, co který žák umí, nepotřebuji dále klasifikačního pořadí; řídí-li se pořadí užitečností, nepotřebuji pořadí k tomu, co už vykládá užitečnost. Slova užitečnost E. nezná.

Meritorně třeba pak k číslu 9. doplniti ještě to, že chce-li E. touto větou vystihnouti reálně psychologickou pravdu, tedy není tato věta pravdivá. Někdy chutná druhá sklenice piva lépe nežli první. U sběratele známek určitého druhu roste požitek s každou známkou, která ho přibližuje k monopolu. Není tedy také pravda, co se praví v č. 11., že úkoj potřeby se děje nutně podle klesajícího pořadí. E. mně namítne: Ale vždyť ty sám učíš, že člověk používá svých prostředků podle relativního užitku, tedy tak, aby z každé jednotky byl užitek co největší a že tudíž tento relativní užitek klesá. Ale to je zcela něco jiného nežli tvrzení, že klesá požitek s úkojem potřeby, lépe s předchozí spotřebou. Pravím-li, že člověk používá peněz podle relativního užitku, pak to znamená, že ve chvíli, kdy jich upotřebuje, nemá nic tak relativně užitečného, co by za ně koupil, nežli to, co kupuje. Objímám-li pozorováním vše, co koupil, seřazují se koupě podle relativní užitečnosti, ale bez ohledu na časový postup koupí.

Ad 10. až 12.) Není zajímavě sledovati dále u E. rozdíl mezi větami č. 8. a č. 9. vzhledem k tomu, co bylo řečeno. Důležité však jest, že mluví zde E. o různých potřebách a jich druzích (Gattungen). Tážu se, co seskupuje různé potřeby ve vyšší druh, ve vyšší potřebu? Takovou vyšší po-

třebou je na př. psací potřeba, zahrnující potřebu inkoustu, papíru a péra. Jsou to přece různé statky a různé potřeby; každému statku odpovídá podle E. primární hodnota. Splývají-li potřeby těchto statků ve vyšší pojem psacích potřeb, co zde splývá? Primární hodnoty, duševní stavy? Nikoli, statky a potřeby se tu podřizují společnému účelu. E. se chce vyhnouti teleologické myšlenkové konstrukci, ale stále chtě nechtě do ní upadá, i když se vyhýbá jejímu názvosloví, protože pojmy, jichž (bez definice) užívá, nejsou ani psychologicky ani kausálně myslitelné.

Ad 13. V tomto odstavci dochází už k identifikaci užitku a pořadí, ačkoli je mezi nimi poměr toho, co žák umí a na kterém klasifikačním místě se nalézá. E. totiž, když vykládá o upotřebení posledních kusů statků k jednotlivým potřebám praví: „Der bei ersterer Güterart erreichte Befriedigungsgrad, also der Rang des letzteren mit ihr verwirklichten primären Wertes, ist dabei keineswegs der denkbar niedrigste (0), er braucht auch nicht einmal nur ein solcher zu sein, wie der Rang des mit einem letzten Stück einer anderen Güterart verwirklichten primären Wertes...“ (str. 8.). Pravil-li E. ještě v č. 9. že se *řídí* pořadí (Rang) mírou úkoje, nyní je identifikuje (der Befriedigungsgrad, also der Rang...) „Rang“ (pořadí) se mu pod rukama mění v „Befriedigungsgrad (míru úkoje), tedy užitek (Pořadí klasifikační se mění v to, co žáci umějí). Že je tomu tak, je také patrné z toho, co praví E. o myslitelně nejnižším úkoji, který klade na roveň nule, protože pořadí nemůže býti nikdy nulové, ani minimální.

Meritorně třeba poznamenati, že ujištění E-ovo o tom, že užitek, stupeň úkoje potřeb posledním kusem statků není u všech potřeb stejný, je více nežli zbytečné při naprosté různosti kusů. Nikomu přece nenapadne pochybovati, že užitek při úkoji potřeby po automobilech je při zjednání posledního kusu (který bude zpravidla i prvním) jiný nežli obdobný užitek u per.

Ad 14. Fakt vyvažování jedním statkem více statků (kusů), z nichž každý má nižší pořadí nežli onen jeden, který vyvažuje všechny, přestává býti pořadím vůbec vysvětlitelný. Abychom zůstali u svého příkladu: Pravím-li, že žák na místě druhém vyvažuje žáky na místě pátém, šestém a sedmém, jest vysvětlitelné pouze tím, co žáci umějí.

Mohu říci, že žák na místě druhém umí více nežli žáci na místě pátém až sedmém dohromady. Vyvažování statků není už vůbec vysvětlitelnopřadím, nýbrž jediné užitkem.

Praví-li E.: „... das Auswiegen, also Erreichen eines Stückes einer Güterart durch mehrere Stücke jedes für sich geringeren Ranges einer anderer Güterart...“, tedy nevysvětluje, jak to přijde. Přadí se nedá přece vůbec sčítat (ačkoli na str. 10. mluví E. dokonce i o „Summe der Ränge“, což je logická nemožnost). Statek A má vyšší pořadí nežli jednotlivý statek B, C, D, z nichž tedy každý o sobě měl pořadí nižší nežli A. Vezmeme-li však B, C, D dohromady, mají pořadí vyšší nežli A. Pořadí statků se řídí pořadím primérních hodnot; musili jsme tedy sečítati primérní hodnoty statků B, C, D, ale to jsou duševní stavy. Splývají snad v jeden vyšší? Takový výklad je absurdní. Přadím se nevysvětlí nic. Statek A může býti vyvážen statkem B až D, protože jich úhrnný užitek větší nežli u statku A.

ad 15. Na každé větě E-ově se ukazuje nedostatek noetických základů a důsledkem toho i rozpory, také na větě o pevné nahraditelnosti. Je zde, když stejný počet statků jednoho druhu je pořadím vyvážen určitým počtem statků jiného druhu, a to vždy a bez ohledu na zásobu obou statků. Podmínkou je, dass „die beiden Güterarten Bedürfnisse in ganz gleicher Weise befriedigen, wobei sich die einzelnen Stücke beider Güterarten nur im Gehalte jenes Stoffes unterscheiden, der in beiden Güterarten in gleicher Weise begehrt wird.“ „Wir haben in diesem Falle nicht eigentlich mit verschiedenen wirtschaftlichen Güterarten, sondern mit Stücken verschiedenen Gehaltes derselben Güterart zu tun“ (str. 8).

Dozvídáme se pojednou, že máme patrně „wirtschaftliche“ a „andere Güterarten“. Doposud bylo operováno stále pojmem „Güterarten“, ale bez vysvětlení, co zakládá různost a druhovost. (Podobně i u potřeb.) Upozornil jsem už, že různost jest zde jen tam, kde hospodařícímu subjektu je relevantní (pro obsahovou různost užitku), a není různosti, kde různé druhy slouží témuž účelu hospodařícího subjektu stejně dobře. Jak definuje E. hospodářskou indentitu statků? Nepřímo tím, že charakterisuje statky s pevnou nahraditelností, které podle něho nejsou hos-

podářsky druhově různé. U těchto statků je žádoucí (stejným způsobem) jejich látka (hmota, Stoff), takže pak stojí proti sobě kusy obsahující této látky více nebo méně, a vyvažují se patrně kusy o stejném množství této látky. Příklad E. neuvádí. Je to snad kus 1 q železa, který vyvažuje 10 kusů po 10 kg železa a je hospodářcímu člověku jedno, má-li 10 kusů po 10 kg či 1 kus vážící 1 q. Identita žádoucí látky tedy zakládá identitu statků v mimohospodářském smyslu (mezi kusy je pevná nahraditelnost, musím tedy mít za to, že různost žádoucí látky zakládá hospodářskou různost statků (kusy jednotlivých druhů nejsou pevně nahraditelné, nýbrž jen se zřetelem k zásobě).

To je zjevně kritérium přírodovědecké (identita a různost hmoty) a proto v hospodářském smyslu selhává. I když chci 1 q železa, může mi býti milejší 10 kusů po 10 kg než jeden kus o 1 q, protože jsou snadněji přemístitelné. Může mi záležeti na závažích 5 kg, a je mi milejší mít je rozděleny v kilogramy, dekagramy atd., nežli o jednom kuse o 5 kg., protože jich mohu použít k jemnějšímu vážení. Nahrazuje snad jedna tlustá strana čtyři tenké v stejné hmotě? Při naprosté identitě žádoucí látky nejsou kusy o stejném množství této látky pevně nahraditelné (bez hospodářské relevance). Naproti tomu nezáleží na identitě látky. Chci-li pětakilové závaží, abych vážil jen 5kilové předměty, je mi jedno, je-li závaží ze železa nebo z kamene. Chci-li preparát proti bolení hlavy, je mně úplně lhostejno, mám-li x kvantum preparátu A či y kvantum preparátu B, mají-li navlas stejné účinky, ač je látka v nich obsažená (chemicky) úplně různá. Z toho však plyne, že stejné kvantum identické žádoucí látky nezakládá ještě pevné nahraditelnosti, nýbrž stejnorodý a kvantitně stejný užitek.

Stejnorodost užitku je pak založena identitou účelu a statky jsou stejnorodé, které stejně dobře slouží témuž účelu a jsou nahraditelné, je-li tento stejnorodý užitek kvantitně stejný bez ohledu na hmotu a její kvantum.

ad 16. Věta: „Je weniger Stücke der einen Güterart und je mehr Stücke der anderen Güterart sich bereits im Besitze der Wirtschaft befinden, um so mehr weitere Stücke der an-

deren Art sind erforderlich, um ein weiteres Stück der ersteren Güterart aufzuwiegen und umgekehrt“ (str. 9) je úplně bezcenná. Především už proto, že je ve vzduchu, co to je „kus“. Vždyť jsou kusy u nedělitelných statků velmi různé (stůl, péro) a u dělitelných je to zcela libovolné. Dále proto, že přece nerozhoduje počet kusů, které už mám (tedy nasycená potřeba), nýbrž počet kusů, které ještě potřebuji (nenasycená potřeba) a pak intensita potřeby, úměrná užitku statku. Může býti, že některého druhu statku nemám ještě ani kus a jiného už mnoho kusů, a přece není pravda, že by tu vyvažovalo více kusů statku druhého jeden kus statku prvního, protože pocituji jen nepatrně potřebu (třeba jen jednoho) kusu statku, jehož nemám, ale mám ještě intenzivní potřebu mnoha dalších statků, jež už mám. Tato věta je tedy úplně bezcenná. Správně je říci, že se statky vyvažují podle svého užitku!

ad 17—18. V těchto bodech dochází k tiché přeměně pořadí v užitek (tedy klasifikačního místa v to, co žák umí). Nabývá-li se jednotlivý kus nového statku (jehož člověk tedy ještě nemá), „...so besteht sein wirtschaftlicher Wert in dem durch das betreffende Stück zu verwirklichenden primären Werte, der zugleich der Wert des höchsten Ranges ist...“ (str. 10). Jak je to možné?

Hospodářská hodnota statků je přece podle E. jich pořadí (str. 4 a passim). Toto pořadí se řídí pořadím primární hodnoty, již je způsobilý statek uskutečniti. (Dieser Rang ist der eines primären Wertes...) Primární hodnota je duševní zjev, libost, poznání atd. (str. 1). A nyní se dozvídáme, že hodnota statku spočívá (besteht) v této primární hodnotě. Hospodářská hodnota není už tedy pořadím (klasifikačním místem) nýbrž tím co statek dovede duševně vyvolati (co žák umí), tedy užitkem! Ale tato tichá přeměna není snad úmyslem. O tom svědčí hned E-ův výklad o hospodářské hodnotě jednotlivého kusu nabývaného k zásobě. „...es wird ihm der Rang jenes primären Wertes beigelegt, der ... als erster an die Reihe kommt. Dieser an die Reihe kommende Wert wird als Grenznutzen bezeichnet. Es besteht also bei Erwerbung eines Stückes zu einem Vorrat einer Güterart, dessen wirtschaftlicher Wert in seinem Grenznutzen...“ (str. 10, proloženo mnou).

V první větě se drží E. ještě toho, co řekl dříve o pořadí statků podle svých primérních hodnot, jakož i jich (těch pořadí) vzájemné souvislosti, v poslední větě už přeskočil, hospodářská hodnota už není pořadí, nýbrž mezní užitek, tedy uskutečnění onoho duševního stavu (libost, poznání), které je účelem statků, nikoli pořadí těchto stavů. Při výkladu hospodářské hodnoty kusu nově nabývaného statku přeměnil E. pořadí v užitek jen smyslem, zde (při výkladu hodnoty statku nabývaného k zásobě) už výslovně.

Tam, kde dále E. vykládá hodnotu více statků kumulativně nabývaných, mluví o úhrnu pořadí jednotlivých kusů, což je očividně logicky naprosto nemožné (dá se spočítati, co žáci umějí, nikdy jich klasifikační pořadí). Na omluvu E-ovu, že něco takového napsal, však uvádím, že už zapomenul na pravé pořadí, protože se mu, aniž si to patrně uvědomil, pod rukama změnilo pořadí v užitek, jak jsme právě ukázali a užitek se ovšem sčítati dá. Ale pak jeho tvrzení o sčítání pořadí jest jen dalším důkazem, že celou theorii o pořadí opustil a že operuje nikoli pořadím, nýbrž užitekem. Celý předchozí výklad o pořadí byl úplně zbytečný. Ukázalo se už při vyvažování statků, že je naprosto nezpůsobilým instrumentem vědeckého výkladu. Bylo by lépe bývalo, kdyby byl E. s užitečností a užitekem začal.

Jestliže však E. operuje nyní užitekem, pak nelze nevytknouti, že si není vůbec vědom noetické povahy tohoto pojmu. E. praví, že je užitek primérní hodnota. („Dieser an die Reihe kommende primäre Wert wird als Grenznutzen bezeichnet“, str. 10). Primérní hodnota je duševní zjev, je tedy užitek duševní zjev. A což, prosím, ve státním hospodářství není užitku? A kde je zde duševní zjev jako primérní hodnota? Užitek není pojem psychický, nýbrž logický. Užitek předpokládá pojmově nutně účel. Uskutečnění určitého duševního stavu upotřebením statku jest jen tenkrát užitek, když jest chtěno ono uskutečnění jako účel a toto upotřebení jako prostředek. E. třídí duševní zjevy na primérní hodnoty a zla, na Werte a Übel. Čím se liší tyto skupiny od sebe? Jen tím, že ony jsou chtěny a tyto nechtěny. Je tedy v pojmu E-ovy primérní hodnoty, že je to duševní stav chtěný, a to chtěný jako účel, protože se ve vnějším světě hledá pro

něj prostředek. I E. mluví hned v první větě své knihy o *Befriedigungsmittel*, aniž domyslí, že pak se třeba dívati na *primären Wert* jako na účel. Užitek je uskutečňování účelu, užitečnost je způsobilost objektu k tomu. To však platí o každém účelu, tedy ne jen snad tenkrát, je-li účelem duševní proces. Z toho, že (účelem a užitekem) může býti také duševní proces a jeho uskutečnění, neplyne přece, že jím může býti pouze duševní stav a že je tedy (účelem a) užitek duševní stav.

Užitek není duševní stav. Užitek je uskutečňování každého účelu. Je-li obrana země chtěna jako účel, jsou pušky užitečné a uskutečnění obrany jest užitek. Ve státním hospodářství jest všecko to, co zde rozebírá E. pomocí svých pořadí a primérních hodnot. Není snad úvaha při nabývání obranných prostředků táž jako při nabývání prostředku pro jednotlivého člověka? Nepřipisuje se „kusům“ obranných prostředků zrovna tak hodnota? Ano, ale jiná, protože je jiný účel. Ale o tuto noetickou povahu pojmu užitku se E. vůbec nestará a proto jsou všechny jeho pojmy *disjecta membra*. Poznání jako účel knihy nazývá E. hodnotou a přece má kniha hodnotu proto, že je způsobilá zprostředkovati poznání jako účel.

Tato způsobilost je užitečnost, která může býti větší nebo menší. Je tedy hodnotou stupeň užitečnosti. Má-li míti poznání hodnotu, potřebujeme nutně zase vyšší účel, ze kterého se jeví poznání užitečným a má hodnotu. Poznání může míti hodnotu, není hodnotou samo. Jako statek má hodnotu, ale sám není hodnotou. Jen brachylogicky lze tak říci, ale nelze říci ve vědecké knize, že poznání *je* hodnotou a že statek *má* hodnotu, protože to není logické. Chtě nechtě zapadá E. do teleologického myšlení, ale protože se mu vzpírá a chce nahraditi teleologické pojmy přírodovědeckými a psychologickými, jde od rozporu k rozporu.

O meritorní ceně jeho hodnotné nauky promluvíme později.

Ad 19. Tento *passus* nemůže býti pochopitelný tomu, kdo neví, že rakouská škola o subjektivní hodnotě učila, že hodnota jednotky statku ze zásoby se řídí mezním užitekem posledního kusu (jak se sezná při ztrátě jednoho exempláře, čímž vyjde naprázdno nejméně důležitá potřeba zásobou peněz krytá) a že chtěla touto hodnotou

vysvětliti, jak se zásobou disponuje. Učila tedy, že nabýván-li statku výměnou, učiním tak, bude-li mezní užitek nabývaného statku vyšší nežli obětovaného. Jaký je mezní užitek statku nabývaného? Abych to věděl, musím si mysliti, že nabývaný statek už mám a že ho ztratím. Hodnota nabývaného statku byla tedy i podle rakouské školy dána prakticky mezním užitek, který přirůstá nabytím (čti u E-a č. 19). Hodnota obětovaného statku pak byla dána mezním užitek zásoby před směnou. Ani rakouská škola netvrdila, že hodnota nabývaného statku je dána mezním užitek jeho zásoby před směnou, protože by to nemělo smyslu vždy tenkrát, nemám-li ještě zásoby statku, k níž nabývám. V tom se tedy E. od rakouské školy vůbec neliší. Liší se však tím, že zná jen hodnotu nabývaného statku, při statku obětovaném o hodnotě vůbec nemluví, kdežto rakouská škola zná i hodnotu statků, které mám, nejen těch, jež nabývám. O vědecké ceně obou těchto konstrukcí promluvíme později.

Zmínky zde zasluhují některé jiné věci. Především, že zde už E. *expressis verbis* identifikuje hospodářskou hodnotu, kterou dříve definoval pořadím (klassifikační místo) s užitek (s tím, co žáci umějí), arg.: „Richtig kann man nur sagen, der wirtschaftliche Wert besteht im Grenznutzen, beide sind identisch“ (str. 10).

Zajímavost však je, co zde praví E. v poslední větě: „... unter der Voraussetzung..., dass die Menge des Gutes zu der oder innerhalb deren das betreffende Stück erworben wird, derart bestmöglich verwendet wird, dass alle wichtigeren Bedürfnisse mit den anderen Stücken aus dieser Menge voraus befriedigt werden“ (str. 11). Po prvé se zde vluzuje výraz „bestmöglich“, který se pak opakuje ve formě „höchstmöglicher Gesamtnutzen“ (str. 16). „Bestmöglich“ vyjadřuje snahu po maximálním užtku. S tím velmi souhlasím, jenže nevím, jak se tento pojem vřazuje do soustavy pořadí primérních hodnot. Přece ne jinak, nežli tak, že pořadí toto je pořadím užitečnosti, tedy tak, že nad primérními hodnotami E-ovými stojí všem nadřazeným účel, z něhož se tato užitečnost může posuzovati. Dostal se tedy E. mimoděk zase do teleologického myšlení. Myslí však, že se dosáhne maxima užtku z určitého druhu statků, bude-li se používati jeho kusů

k úkoji potřeb podle řady důležitosti, tedy zatím patrně podle pořadí. Znamená-li však tento postup podle pořadí maximum užitku, pak musí býti i pořadí potřeb úměrno pořadí užiteků a potřeba je jen rubem užitečnosti, jak jsme shora vyložili (ad č. 3). Avšak postup takový ještě nezaručuje maximum užitečnosti, protože potřeby takto seřazené mohou pro sebe žádati vždy určité (nedílné) nestejně množství statků. Dejme tomu, že určitá potřeba předcházející třem následujícím žádá tři kusů statků a každá následující jen jeden. Dejme tomu dále, že užitek úkoje potřeby třístatkové je sice větší nežli každé následující (proto je v pořadí předem), ale užitek jejího úkoje není větší nežli užitek úkoje všech tří následujících. Ukojí-li se potřeba třístatková, nezůstane nic na následující tři potřeby a dosáhne se úhrnem menšího užitku, nežli kdyby se nebylo postupovalo podle pořadí potřeb (bez ohledu na to, kolik statků vyžadují) a kdyby se byly opominutím třístatkové potřeby, v pořadí přednější, raději ukojily ony tři v pořadí následující. Postup podle E-a nezaručuje tedy maximum užitku, není „bestmöglich“. Maximum užitku zaručuje postup podle relativního užitku, který připadá na jednotku statku, nikoli podle absolutního pořadí potřeb.

Ad 20. Rozdíl mezi statky opotřebitelnými a spotřebitelnými je podle E. kvantitní (jednorázové a opětovné použití). Je mýdlo statek opotřebitelný nebo spotřebitelný podle toho? E. řekne spotřebitelný, protože táž částka mýdla se nedá opětovně použít. Leč to už znamená doplnění definice. Ale jak je to, že když kupuji na výstavě párek na papírovém táčku, který se pak jako neupotřebitelný zahodí? Je tácek statek opotřebitelný či opotřebitelný? Dopouští jednorázové upotřebení a přece je opotřebitelný. Rozdíl totiž není kvantitní, nýbrž kvalitní a je vyjádřen tím, že statky opotřebitelné jsou užitečné svým stavem a spotřebitelné svou změnou. Uschovám-li válečný chléb na památku, jak vypadal, stane se statkem opotřebitelným.*)

Dále se zde opakuje dřívější chyba o součtu pořadí, o níž už byla dříve řeč.

*) Této chyby se přece mohl E. uvarovati. Viz mé Národní hospodářství (jež vyšlo i po německu), str. 9.

Ad 21—24. Distinkce statků výrobních a spotřebních je velmi důležitá, protože na ní je vybudována celá E-ova nauka o nákladech. Třeba jí tedy věnovati zvýšenou pozornost. (Budiž předem č. 21 bedlivě přečteno!) Chci-li rozdvojití určitou kategorii, pak to mohu sice učiniti samostatnou charakteristikou obou větví, ale tak, že se charakteristika obou navzájem vylučuje a obě větve se doplňují na celek. Nuže E. praví, že statky spotřební jsou ty, jichž se používá přímo ke spotřebě, a výrobní ty, které potřebují ještě zpracování, aby mohly býti použity ke spotřebě, tedy které nemohou býti upotřebeny přímo ke spotřebě. Jedna větev se charakterisuje faktickým používáním, druhá způsobilostí ke spotřebě. Charakteristika není koordinována, proto nesprávná. Rozhoduje způsobilost či faktické použití? E. sám uvádí na konec příklad uhlí jako druh statků, který může býti použit tak či onak. Rozhoduje-li způsobilost, je totéž uhlí současně statkem výrobním i spotřebním, protože totéž uhlí má tu i onu způsobilost. Rozhoduje-li skutečné použití, pak je uhlí buď statkem výrobním anebo statkem spotřebním. Dejme tomu, že rozhoduje faktické použití, pak lišení statků výrobních a spotřebních spočívá na rozdílu výroby a spotřeby. Ale o výrobě a spotřebě lze mluvit jen vzhledem k určitému statku. Při výrobě železa se spotřebuje uhlí, vzhledem k železu je činnost výrobní, vzhledem k uhlí je táž činnost spotřební. Je-li uhlí zde výrobním statkem, že se upotřebuje k výrobě, pak by bylo nutno charakterisovati rozdíl E-ův tak, že jde buď o statky upotřebené ve výrobě anebo o statky upotřebené mimo výrobu. Zde však přijde na to, co to je výroba. Je tu vždy nutná tvorba nového statku? Nemáme též výrobu zvuku, tepla, světla atd.? A jak je to se statky dopravními, které transportují hotový produkt? E. řekne, že statek se může považovati za vyrobený, až je dopraven ke konsumentovi, protože s jeho hlediska je stejně důležitá doprava jako výroba. Dobrá! Je vidlička v domácnosti méně dopravní (výrobní) statek nežli koš, v němž nosí pekař do domů pečivo? Kde končí činnost výrobní (dopravní) a kde začíná spotřební? Bez této hranice není rozdílu statků výrobních a spotřebních a není celé stavby celých řádů statků na tomto rozdílu stavěných (Güter erster Ordnung, entfernter Ordnung) a

rozdílu v hodnotě na tom stavěné. Ale dejme tomu, že je takový rozdíl zde (ač ho není), jak se s tím srovnává, že E. prohlašuje statky zralé ke spotřebě v rukou obchodníka za statky výrobní?*) To je přece zcela odlišné kritérium statků v hospodářství výdělečném, v podniku (kapitál), a statků v hospodářství spotřebním, v domácnosti, kritérium, které nemá s výrobou nic společného. Ba naopak toto kritérium opřené o individualistický právní řád se kříží s hlediskem výrobním. (Chléb u pekaře — šicí stroj v domácnosti.) Přece není možno postavit vedle sebe dvě zcela různá kritéria, vzájemně se křížící, a mysliti, že byly jimi rozděleny statky na dvě alternativní skupiny, pro které se dovozují dalekosáhlé závěry o hodnotě atd. Proto pomíjíme rozebíratí dále, co je citováno z E-ových vývodů sub 22–24.

Z bodu 23. zasluhuje zmínky pouze, co zde praví E. o postupu správce sirotčince, který jedná jako zmocněnec. „Wenn ich Mehl und Zutaten kaufe, um in eigenem Haushalte Mehlspeise zu erzeugen, so lege ich dem zu erwerbenden Mehl und den Zutaten den Wert des Genusses der Mehlspeise bei. Dasselbe ist der Fall, wenn der Leiter eines Waisenhauses Mehl für seine Schützlinge einkauft“ (str. 13). Na str. 3. však praví: „Davon verschieden ist der Fall, dass jemand als Bevollmächtigter eine fremde Rangordnung der Werte geltend zu machen hat. Diese Rangordnung ist von der eigenen getrennt, auch wenn man in besonderem Falle die fremde Rangordnung selbst bestimmt — etwa bei Obsorge für Unmündige oder Geisteskranke — oder wenigstens beeinflusst — bei Obsorge für Minderjährige“ (proloženo mnou). Rozpor mezi oběma větami je očividný. Na str. 13. se identifikuje postup správce sirotčince s nákupem pro vlastní spotřebu, na str. 3. se diferencuje. Jistě je pravda, že je postup odlišný. Ale jak může někdo uplatňovati cizí „Rangordnung“? Vždyť pořadí prohlásil E. za něco psychicky daného a neměřitelného. Ptá se správce sirotčince dětí po „primérní hodnotě požitku moučníku“? Mohou mu ony vůbec tuto „primérní hodnotu požitku moučníku“ sdělit? Za-

*) To snad není proto, že potřebují ještě dopravy, protože může býti obchodní závod spojen s domácností a i v domácnosti třeba jíti pro mléko do sklepa.

jisté že nemohou, protože běží o užitek subjektivní (plynoucí ze subjektivního účelu osobní spokojenosti), který je obsahově nesdělitelný a nepřipouští obecně platných (objektivních) úsudků hodnotných, jaké jsou nutné, má-li někdo rozhodovati o účelech (mimo svůj účel subjektivní). Správce sirotčince tedy nepostupuje podle primérního pořadí dětí (dětí je mimo to mnoho a každé má nadto jiné pořadí). Ostatně E. sám praví, že správce určuje toto pořadí u dětí, a to odlišně od svého (psychického) pořadí. Ale pak se vnučuje otázka, podle čeho určuje správce toto pořadí? Není přece dáno, když ho určuje. Na to nemá E. odpovědi. Teleologická theorie odpovídá, že ho určuje podle výchovného účelu, pod nímž se hospodaří obmezenými prostředky tomuto účelu věnovanými. Z tohoto účelu plyne vyšší a nižší užitečnost i pořadí statků, aniž je zde cokoliv psychického. Právě také postup správce sirotčince se psychismem E-ovým vůbec vyložití nedá.

Ad 25. K tomuto bodu třeba především poznamenati, že náklad nepřichází v úvahu jen při nabývání statků, nýbrž i k opatření přímých užitků (primérních hodnot) bez intervence statků. Vystupují pracně na horu, abych nabytí rozhledu. A k vůli užitku se děje náklad, i když běží o nabývání statků. Přece se podstupuje náklad, jen když je užitek vyšší nežli náklad. Obětuje-li se statek za nabytí jiného, čím se má měřiti prospěch změny? Nelze odečísti dva různé statky od sebe. Odečítá se škoda od užitku. A proto je správně říci, že nákladem je to, co se obětuje na získání užitku (ať už přímého nebo prostřednictvím statku).

A nyní věnujme pozornost tomu „to“, co se vynakládá. E. praví, že nákladem je oběť statků a oběť s tím souvislé primérní hodnoty anebo podstoupení primérního zla. Obětuje-li se statek, jsou zde snad dvě oběti? Statek a primérní hodnota? Ostatně i při podstoupení primérního zla při strasti práce jsou zde podle E. dvě věci: oběť práce, která je statkem podle něho, a primérní zlo, strast pracovní. Běží-li nakonec o nabytí užitku,*) a to převážného užitku, nezbyvá než postavití proti němu

*) Arg. E. str. 1. „Wenn der einzelne Mensch sein Lieben oder Begehren auf ein der Aussenwelt angehörendes Befriedigungsmittel richtet, bezieht sich sein Verhalten in letzter Reihe auf etwas Seelisches...“

adaequatní náklad. V terminologii E-ově by tedy bylo správně říci: Člověk se vzdává primérních hodnot anebo podstupuje primérní zla, aby nabyl vyšší primérní hodnoty. Primérní hodnoty, jichž se vzdává, a primérní zla, jež podstupuje, aby nabyl vyšší primérní hodnoty, jsou nákladem. Primérní hodnoty se nabývají buď bezprostředně nebo prostřednictvím statků. Náklad primérních hodnot a zel se děje buď bezprostředně anebo prostřednictvím statků. Tak by byla věc formulována přesně v duchu E-ovy nauky.

Ovšem E-ovy primérní hodnoty a primérní zla jsou duševní děje a primérní zla nejsou negativními hodnotami. Jakmile přijdeme s touto psychickou konstrukcí k výnosu, jsme v koncích, protože jsme nuceni nabývané hodnoty sčítati a obětované primérní hodnoty a podstupovaná primérní zla zase sčítati, abychom našli celkový náklad, a od primérních hodnot nabývaných musíme odečísti obětované primérní hodnoty a podstupovaná primérní zla (abychom našli výnos), a to je nemožné. Nemohu od poznání jako primérní hodnoty odečísti strast práce. Nemohu sečísti požitky a poznání jako nabývané primérní hodnoty. Pokud E. operoval pořadím, šlo ještě všechno dobře, jakmile začne operovati psychickými zjevy jako veličinami, je konec.

Proto i E. dospěl k tomu, že primérní hodnota je užitek, jenže nedomyslel noetické důsledky zavedení tohoto pojmu, protože není užitku bez účelu. „Primérní hodnoty“ jsou účelem statku. Kniha je užitečná, protože je způsobila rozmnožení poznání, a jest chtěno to i ono. Postavíme-li se na stanovisko, že cílem nákladu je užitek, musíme dospěti k tomu, že náklad je škodou. Získání užitku je spojeno se škodou a výnos je převaha užitku nad škodou. Má-li býti touto převahou, musí býti škoda od užitku odčitatelná, musí tedy býti veličinou obsahově sourodou, protože švestky se od jablek nedají odčítati. Teleologická teorie tedy praví, že užitek je změna směrem k účelu, škoda je změna proti němu. Tak je tomu pod každým účelem, všude je možná převaha užitku nad škodou. Chci býti zdravý je účelem. Požití prášku proti bolení hlavy zmírní bolest, ale porušuje žaludek. Je-li větší užitek (úspora

nervů) nežli škoda (porušení žaludku), použiji prášek. Chci-li pochopiti veškeré jednání člověka, hledám nade všemi jeho akty jako účel osobní spokojenost. Užitek je zvýšení spokojenosti, ať požitím jídla, poznáním atd. (primérní hodnoty E-ovy), škoda je snížení mé spokojenosti strastí práce atd. (E-ova primérní zla). Účel je subjektivní, protože je obsahově nesdělitelný a nedopouští objektivních (obecně platných) úsudků hodnotných, proto je i užitek a škoda subjektivní. Ze stejného účelu plyne stejnorodý užitek i škoda, z různých účelů různorodý užitek i škoda. Pod účelem obranným lze pochopiti, že je užitečnější letadlo nežli kůň, pod účelem kulturním lze pochopiti, že je užitečnější škola nežli kniha, ale užitečnost kasárny a školy nelze srovnati, protože plyne z různých účelů. Třeba konstruovati společný vyšší účel (na př. ideál národa), aby bylo lze provésti srovnání užiteků pak už stejnorodých, plynoucích ze společného účelu.

Pak ale jsou užitek i škoda pod společným účelem veličinami stejnorodými s opačným znaménkem ($\pm$), neboť jen pak je pravda, že náklad zmenšuje užitek. Na místě psychických veličin nastoupily logické. Bylo třeba hned zprvu při pojmu nákladu na všechno toto upozorniti. Ukáže se to i později. (Dokončení.)

Karel Engliš.

Hospodářská theorie bez noetiky. Rozbor Engländerovy nauky o hodnotě a statecích.

(Dokončení.)

Ad 26., 27. Abychom osvětlili E-ův rozdíl mezi pravými a nepravými náklady, vyloučíme zatím pro jednoduchost práci jako nákladového činitele a mějme na mysli jen případ, že se nabývá statek za statek, protože takto dostaneme teprve onu čistou alternativu pravých a nepravých nákladů. Dejme tedy tomu, že mám dřevo k topení a že je mohu vyměnit za stůl nebo člun anebo proměnit v to či ono. E. praví, že požitek dřeva k topení je pravým nákladem vůči požitku stolu nebo člunu, a že požitek člunu a stolu jsou vůči sobě vzájemně nepravými náklady, protože v prvním případě obětuji, co mám, a v druhém případě obětuji ne to, co mám, nýbrž co bych jinak mohl mít.

Na tento rozdíl navazuje E., jak bude v dalších bodech vyloženo, důsledky velmi dalekosáhlé. Podívejme se tedy na tento rozdíl blíže. Myslím totiž, že zde žádného takového rozdílu není, jaký E. hledá. Mám-li možnost bezpracné proměny topiva ve člun nebo stůl, uvažuji prostě, jakým upotřebením téhož kvanta dřeva získám větší užitek a podle toho ho použiji, zda přímým upotřebením k topení či nepřímým (po směně) k účelu nábytkovému neb plavbě.

Celý vtip je v tom, že E., ale nejen E., téměř všichni ekonomové *vyjímají a isolují akt určité směny a ten vykládají*. Staví proti sobě, co dávám a dostávám, a to jednak hmotně (statek), jednak užitečně (primární hodnoty):

Tak se izolovaná jednotlivá směna vyložiti vůbec nedá, protože se obě složky směny, a to užitek nabývaný a náklad přiřadují k obdobným aktům a s nimi se srovnávají. Užitek se jeví jako upotřebení statku a srovnává se s jiným upotřebením a otázka zní: Jakým upotřebením jednotek téhož statku se dosáhne maxima užitku? Srovnává se různý užitek různého upotřebení téhož statku, a to užitek relativní, připadající na jednotku statku (kus, jednotka váhy, prostoru atd.). Anebo se táži, jakým způsobem dobudu jednotky nabývaného statku minimálním nákladem, při čemž zase srovnávám náklad (relativní) spojený s nabytím (jednotky, kusu). Neboť celková úloha zní, že chci nabyti maxima užitku minimem nákladu. Není tedy in concreto položena jen otázka: Mám podstoupiti tento náklad, resp. je užitek tohoto konkrétního nákladu vyšší nežli náklad sám? In concreto je vždy problém mnohem složitější, a to se stanoviska nabývání, není-li relativně nižšího nákladu nežli onen daný, a se stanoviska nákladu, není-li pro statek užitečnějšího upotřebení. Proto jsme řekli, že nelze izolovaného nabývacího aktu vysvětliti, protože vysvětlení není, že se ještě podstupuje, ježto užitek převyšuje náklad, nýbrž vysvětliti dlužno, že se podstupuje proto, že žádným upotřebením statků nelze opatřiti vyššího užitku a žádný jiný způsob nabývání statku není možný nižším nákladem. Maximálního užitku se dosáhne takovým upotřebením statku, kde každá jednotka statku dosahuje maximálního užitku, tedy postupem podle relativního užitku klesajícího. Minimální náklad nabývací je zaručen, postupuje-li se podle relativního nákladu, který připadá na jednotku nabývaného statku. Relativní užitek i náklad se promítá do vnější hmotné jednotky statku upotřebeního či nabývaného (kusu, *kg*, *m* atd.). Nákladem je újma na účelu, tedy u jednotlivce na osobní spokojenosti (subjektivní škoda), užitek je zvýšení osobní spokojenosti (subjektivní užitek). (Ale pod účelem státu je jiný užitek i náklad podle obsahu tohoto účelu). Je-li tímto způsobem jednoznačně určen výběr aktů upotře-

bovacích a nabývacích, jejich postup a řada, pak je to řada relativních klesajících užiteků (při upotřebování zásoby statků) a řada rostoucích relativních nákladů, škod (při nabývání statků). Tam, kde se relativní škoda rovná relativnímu užítku, přestává zájem na dalším upotřebení a nabývání, protože je další postup protiúčelový, škodlivý.

A nyní se podívejme pod tímto osvětlením na E-ovy distinkce. Jeho pravé a nepravé náklady jsou prostě *konstruovány pro různé případy*. Jeho pravé náklady jsou konstruovány pro případ úvahy o jednotlivém izolovaném nabývacím aktu (staví se proti sobě užitek aktu a škoda aktu), jeho nepravé náklady jsou konstruovány pro případ úvahy o možném maximálním užítku z upotřebení zásoby statků, tedy se dvou zcela odlišných hledisk a proto nesprávně, jak hned ukážeme. Není pravých a nepravých nákladů o sobě, nýbrž jen s určitého hlediska. Vraťme se k hořejšímu příkladu. Oběť požitku topení je pravým nákladem vůči požitku člunu a stolu, požitek stolu a člunu jsou vůči sobě navzájem nepravými náklady. Se kterého hlediska je požitek člunu nepravým nákladem vůči požitku stolu? Jen když se ptáme po možném užítku z různého upotřebení dřeva! *Ale pak je užitek z topení zrovna takovou alternativou jako užitek z člunu nebo stolu*, jichž mohu směnou bezpracně nabýti. Postavím-li se na stanovisko upotřebení zásoby dřeva, je požitek topení zrovna tak nepravým nákladem jako požitek jednoho z obou: člunu nebo stolu. Ačkoli tedy je dřevo k topení statkem, jehož lze použít k přímému úkoji potřeby, je zde zrovna tak nepravým nákladem jako užitek z člunu vůči užítku stolu nebo užitek stolu vůči užítku člunu. Kdežto E. praví, že oběť dřeva k topení, protože to je statek bezprostředně k úkoji potřeby způsobilý, je vždy pravým nákladem. Navazuje tedy distinkci pravých nákladů na povahu statku (na rozdíl statků spotřebních a výrobních), má za to, že statky spotřební jsou vždy a o sobě pravým nákladem, čehož není. Není nákladu bez hlediska.

Ale co je to nepravý náklad? Nic jiného nežli ušlý užitek. Srovnávám-li užitky ze všech možných upotřebení určitého statku (přímých i nepřímých), nemohu mít všechny, jedno zvolím, a to ono, které je relativně nejužitečnější. Abych věděl, které je relativně nejužitečnější, musím je srovnávat s ostatními; musí býti ještě užitečnější nežli ono nejužitečnější, které v řadě následuje, a tím více nežli všechna ostatní. Praví se, že volím-li určité upotřebení, uchází mně užitek všech ostatních upotřebení. To je pravda, ale to není škoda a náklad. Bylo-li by tomu tak, pak by často užitek četných ušlých upotřebení byl větší nežli voleného. Proto se říká, že je nákladem jen nejvyšší ušlý užitek. Proč? Ty ostatní mi neušly též! Kdyby byl ušlý užitek nákladem, pak by musely všechny ušlé užitky býti nákladem. Srovnávám-li volený užitek s nejvyšším ušlým, pak není to proto, že ušlý obětuji (stejně obětuji i ostatní v řadě), nýbrž proto, že hledám poměrně nejvyšší. Ušlý užitek z možného, ale nevoleného upotřebení není vůbec žádným (ani nepravým) nákladem (tím méně pravým). To je nadmíru důležité konstatovati, protože se u E-a napřed rozeznávají pravé a nepravé náklady, ale při konstrukci výnosu se na rozdíl zapomene, jak činí E., a výnos je převahou užitku nad nákladem, ať je pravý nebo nepravý (viz č. 40). Typickým příkladem je upotřebení peněz v domácnosti. Jednotlivá koupě se izoluje a vykládá tak, že proti kupovanému užitku stojí onen nejvyšší, který ujde a který by přišel na řadu, kdyby ke koupě první nedošlo. Rozdíl užitku je výnos koupě. Zde jde vyložene o upotřebení peněz, jde o to, aby za ně bylo opatřeno co nejvíce užitku. To se stane při volbě koupě podle relativního užitku peněžní jednotky. Jde prostě o výběr, ne o obětování něčeho. Nepravé náklady E-ovy nejsou tedy vůbec žádným nákladem, nepravé náklady jsou užitky, které člověk srovnává, hledaje relativně nejužitečnější upotřebení svých prostředků. Podívejme se nyní na pravé náklady E-ovy.

Pravé náklady u E-a vznikají, jak řečeno, pod docela jiným pozorovacím hlediskem nežli nepravé, totiž když se uvažuje izolovaně o jednotlivém aktu, který je v jednom směru užitečný, v jiném škodlivý, přináší tedy současně užitek i škodu, a kdyby nebyl proveden, nevznikne ani jedně,

ani druhé. Tažme se nyní, do jaké míry je oběť dřeva k topení pro výrobu stolu pravým nákladem (pomíjíme zatím zase jako dříve práci a tentokráte důsledkem isolace i jiná možná upotřebení dřeva). Oběť dřeva k topení se vůči výrobě stolu jeví pak proto nákladem, že upotřebením dřeva k této výrobě uchází užitek z topení a stojí tak proti užitku nově nabývanému užitek ušlý. Zase se tedy srovnávají dva užitky a přijde na hledisko pozorovací. S hlediska upotřebení obětovaného statku není nákladu, jde o užitečnější upotřebení, s hlediska nabývaného statku se jeví ušlý zisk nákladem, akt sám jest buď tím nebo oním, podle pozorovacího hlediska. Ale není pochyby, že s hlediska nabývání jednotlivého určitého statku oběť statku jiného je pravým nákladem. Jenže toto pozorovací hledisko, nabývání určitého jednotlivého statku, tedy pozorování izolovaného nabývacího aktu, je zcela bezcenné, protože nijak neurčuje, které akty provedu, říká jen samozřejmost, že nepodřídím vyšší ušlý zisk nižšímu vzešlému, nic více. Kdežto skutečné vysvětlení provedených aktů musí říci mnohem více, a to, že s hlediska upotřebení byl nalezen užitek maximální a s hlediska nabývání nákladu minimální. Čili jinými slovy: jednotlivého aktu nabývacího izolovaně vysvětliti vůbec nelze. Pokusme se vysvětliti všechny nabývací akty určitého druhu, na př. všechny koupě za daný měsíční důchod. Dejme tomu, že má člověk potřeby podle řady důležitosti A, B, C, D, E, F atd. ukojitelné, jimž odpovídají statky podle řady užitkové **a, b, c, d, e, f** atd. a že každý statek stojí 100 peněžních jednotek. Dejme tomu dále, že důchod jeho je 500 peněžních jednotek. Koupí tedy statky **a, b, c, d, e**. Jak uvažuje při koupi **a**? Nekoupím-li **a**, zbude mně ještě na **f**, koupím-li **a**, nezbude mně na **f**. Užitek ušlý je **f**, užitek vzešlý je **a**. Ale tak bude uvažovati u každého statku kupovného **b, c, d, i e**. Tak tedy užitek ušlý **f** je nejen nákladem koupě **a**, nýbrž současně i **b, c, d** a **e**. Ukazuje se, že je též ušlý užitek nákladem všech koupí. Je to možné? Tím je nejlépe ad absurdum přivedeno tvrzení, že je ušlý užitek nákladem vzešlého. Ale jak je to možné? Přece u izolovaného aktu byl ušlý zisk nákladem! To je odtud, že o izolovaném aktu nabývacím nelze uvažovati, že ho nelze vysvětliti, a vezmeme-li celý komplex nabývacích

aktů za určitý statek, promění se nám problém nabývání v problém upotřebení statku určitého druhu a problém nákladový v problém ryze užitkový, při němž mizí náklad i výnos. Při upotřebení peněz v domácnosti není nákladu ani výnosu, je jen upotřebení podle relativního užitku (i kdyby to obecně mluvě, která myslí na jednotlivé akty, sebe více odporovalo). Zákon o relativním užitku*) řeší tedy celý komplex nabývacích aktů za statek určitého druhu.¹

Nabývací akty se takto druží k aktům přímého upotřebení statku, a to jako upotřebení nepřímé a spojují se v jednotu upotřebovacích aktů podle relativního užitku, kterýžto postup zaručuje matematicky maximum užitku z dané zásoby statku.

Vyjmeme-li z toho jen nabývací akty (tedy nepřímá upotřebení), nemůžeme jich už pozorovati s hlediska upotřebení dané zásoby, ježto odčerpání zásoby za účelem nabývání jiných statků (nepřímé upotřebení) tvoří torso, které lze pochopiti jen se stanoviska statků nabývaných. Akty se nám jeví jako nabývací (ne už upotřebovací) a platí o nich zákon o relativně minimálním nákladu, jímž je ušlý užitek statků obětovaných, promítnutý do jednotky hmotných statků nabývaných (relativní užitek při upotřebení byl promítán do jednotky hmotných statků upotřebených), tedy tak, že se každý kus nabývá postupně relativně nejmenším nákladem, který tedy postupně roste. Může však tento postup nabývání statku podle relativního nákladu (výměnou za zásobu) býti odlišný od postupu podle relativního užitku, jak byl pozorován se stanoviska upotřebení statků ze zásoby k výměně (nepřímému upotřebení)? Očividně nemůže! Vždyť týž výsledek pozorujeme jen s jiného hlediska. Zákon o relativním užitku řeší tedy jak přímé, tak nepřímé upotřebení statků ze zásoby a činí tedy zákon o relativním nákladu postradatelným. Chceme-li však izolovaně pozorovati akty nabývací (nepřímé upotřebení), pak je nutno obrátiti hledisko a vykládáme je relativním nákladem. Tím je rozřešen celý problém dispočních aktů statky ze zásoby k přímému i nepřímému (směně) upotřebení.

*) Viz mé Národní hospodářství str. 15.

K tomu nyní přistupuje činitel práce, který jsme doposud pro jednoduchost eliminovali. Práce je též prostředkem k nabývání statků. Práci čítá E. ke statkům, ale je lépe jí n-směšovat s věcnými statky, jednak proto, že běží o děj a u statku o objekt, jednak proto, že každý statek je vždy zde subjektivně užitečný, kdežto práce je subjektivně škodlivá, je spojena se strastí, a jest užitečná jen vzhledem k plodu práce, tedy k účelu. I pracovní možnost jako prostředek k nabývání statku je omezena tím, že konečně škoda spojená s nabýváním statků je větší nežli užitek z nich. Chce proto člověk v rámci obmezené pracovní možnosti dosáhnouti maxima užitku. To bude tenkrát, dosáhne-li každou jednotkou pracovní maximálního užitku. Bude tedy postupovati podle relativního užitku pracovní jednotky. Pracovní jednotkou se rozumí jednotka vnějšího úkonu měřená časem, energií nebo jakkoli jinak; také relativní užitek i náklad se v dřívějším výkladu promítal do jednotky hmotného statku (*kg*, *m*, kusu atd.), ne tedy do jednotky škody subjektivní (primérního zla podle E.) s vnějším pracovním procesem spojené. Bude pak pokračovati v pracovním nabývání, dokud užitek výroby, připadající na jednotku pracovní (na př. pracovní hodinu) převyšuje škodu této pracovní jednotky. Tím je zase vysvětleno celé nabývání statků prací, tedy zákonem o relativním užitku pracovní jednotky, kterýžto zákon doplňuje vysvětlení dispoice statky ze zásoby podle relativního užitku statkové jednotky, lze tedy všeobecně postavit zákon relativního užitku prostředkové jednotky. Ale tímto způsobem se pořádají vždy akty téhož druhu, tedy buď práce anebo upotřebení (přímé a nepřímé) statků téhož druhu. Zbývá tedy ujasnit si poměr statků různého druhu. Se stanoviska upotřebení statků budu nabývat za statek daný statky jiné podle relativního užitku a tedy ustanu u jednoho, jeví-li se výměna za druhý relativně užitečnější. Z toho se podává při integrálním postupu (čemuž odpovídá dělitelnost statků) vyrovnávání relativních užitků mezních; relativní znamená připadající na jednotku statku téhož druhu ze zásoby upotřebeného (ke směně či výrobě).

Výsledek popsaného postupu lze chápati i se stanoviska statků nabývaných. Nabývají se podle relativního nákladu

(práce či ušlého užitku). S tohoto hlediska nevidíme, které různé statky se nabývají, nýbrž jakým různým nákladem se nabývají. Je-li možno též statek nabývatí různým způsobem, nebude se pokračovati v jednom způsobu nabývání, jeví-li se nabývání jiným způsobem relativně méně nákladnější. To vede při integrálním postupu (což předpokládá dělitelnost statků) k vyrovnávání relativních nákladů mezních; relativní znamená připadající na jednotku nabývaného statku téhož druhu. Protože jsme takto pozorovali též výsledek (postupu podle relativního užitku) tentokrátě arci podle relativního nákladu, nemohou býti oba zákony v rozporu, nýbrž se funkčně doplňují.

Z toho plyne, že všechny úvahy o nabývání i upotřebení statků lze pořádati vždy jen k určitému druhu aktů, tedy upotřebení téhož druhu statků nebo práce, při čemž srovnávám rel. užitek nebo nabývání téhož druhu statku, při čemž srovnávám rel. náklad. Mohu tedy při úvaze o dřevě, topení, stolu a člunu postupovati pouze takto:

Tážu se po užitečnosti upotřebení dřeva a vidím relativní užitek z topení (relativní, protože přihlížím k množství dřeva nutného k tomu účelu) zmenšený o pracovní náklad, spojený s topením; vidím rel. užitek z člunu a stolu zmenšený o pracovní náklad s tou činnou výrobou spojený. Rozhodnu se pro relativně nejvyšší užitek. Kdybych neměl dřeva, uvažoval bych, co bych svou prací měl získati, zda topení, stůl či člun (dejme tomu, že nemohu nic jiného dělat, jinak bych musil vztáhnouti svou úvahu i na všechny ostatní pracovní akty). Vyráběl bych to, co přináší na pracovní hodinu relativní nejvyšší užitek, pokud rel. užitek vyvažuje rel. škodu.

Zdržel jsem se u této otázky déle, protože ujasněním problému nákladového se zodpovídají už též další otázky z něho plynoucí.

Ad 29. 30. a 34. Ve světle hořejších výkladů se podává tato kritika č. 29.

1. E. chce v č. 29. současně řešiti nabývání více druhů statků směnou za různé druhy statků v zásobě a za prací. To je nemožné. Může současně uvažovati jen o nabývání různých statků za statek téhož druhu ze zásoby (při čemž oběť pracovní zmenšuje rel. užitek při úvaze)

anebo o nabývání téhož druhu statku statky různého druhu ze zásoby anebo prací.

2. Tuto nemožnost překlenuje pojmem jednotky nákladové. Nepraví především, co je touto jednotkou. Je to jednotka hmotného statku a vnější práce či obětovaného užitku a strasti práce. Podle dřívějšího jeho výkladu (že primární hodnota je neměřitelná) musíme mít za to, že myslí jednotku vnějšího statku a vnější práce. Takové jednotné jednotky u různých statků a práce není, protože hmotný statek se dá měřit prostorem, vahou atd., kdežto práce jako děj se tak měřit nedá. Není tedy jednotné jednotky nákladové. Není proto možno seřadit v jednotnou řadu primární zla (obětované užitky a strasti), připadající na jednotky různorodé.

3. Vůči této nemožné řadě staví druhou nemožnou řadu jednotek různých statků nabývaných. Je nemožná především, protože její články jsou nestejnorodé (u statků nedělitelných a dělitelných). Je nemožná dále proto, že mezí ní a řadou první není žádná souvislost. Mohu na př. postavit do řady jednotky statků obětovaného nebo pracovní hodiny (ne ovšem oboje do jedné řady) a proti ní množství různých statků získatelná za jednotlivé členy řady první nebo naopak řadu nabývaných statků (téhož druhu v kusech nebo jednotkách míry atd.) a proti ní řadu statků, za něž byly jednotlivé články získány, ale nemohu postavit řadu pracovních hodin a řadu košů, leda v nahodilém předpokladu, že se vyrobí koš za hodinu (jak patrně mlčky předpokládá E. v č. 27 a tak se potichu vyhne hořejšímu rozporu).

4. Proto je nemožný i závěr, že přestává nabývání tam, kde přirůstající mezní (nejvyšší) hodnota posledního kusu nabývaného je vyšší nežli nejvyšší hodnota jednoho kusu obětovaných statků anebo nejvyšší primární zlo spojené s nákladovou jednotkou. Nemohu srovnávat užitek jednotky nabývaného statku s ušlým užitek jednotky obětovaného statku či strasti jednotky práce, protože není mezi nimi souvislost, leda v nahodilém případě, že jednotka statku nabývaného se nabývá právě jednotkou nákladu.

5. E. neodůvodnil, proč se má náklad brát progressivně a užitek degressivně. Ne že by to nebylo správné, ale neplyne to z dřívějších E-ových thesís. Jen za předpokladu, že je účelem maximum užitku, to platí, ale pak jsme nezbytně v teleologickém pojetí celého problému.

6. Jen mimochodem budiž upozorněno, že mluví v č. 29 E. o hodnotě obětovaného statku, ač přece dříve řekl, že lze mluvit jen o hodnotě nabývaného statku.

Ad 31. Hospodářské jednání je podle E. ono, při němž se srovnává užitek a náklad, a to hosp. jednání v širším smyslu, srovnává-li náklad pravý, a v užším smyslu, srovnává-li se náklad nepravý. Škoda, že se podle názvu nákladu (pravý a nepravý) neřídí i název jednání, protože název v širším a užším smyslu budí dojem, že je hosp. jednání v užším smyslu v jednání v širším smyslu obsaženo, čehož není, protože, jak už víme, vzniká úvaha o nepravých nákladech, které žádnými náklady nejsou, se zcela jiného hlediska nežli úvaha o E-ových nákladech pravých. Ale z této distinkce nebude nic už proto, že E. myslí, že oběti určitých statků (spotřebních, způsobilých k bezprostřednímu úkoji) jsou vždy náklady pravé, čehož není, jak jsme ukázali.

Ad 32—33. Co je řečeno v č. 32, je v přímém rozporu s tím, co je řečeno v č. 33. V č. 32 se mluví o nabývání statků nepravými jednotkami nákladovými. V č. 33 se praví důsledně (č. 27), že nepravým nákladem je to, co lze jinak pravými náklady nabýti. Lze-li prací vyrobiti koš, židli a stůl, pak je nepravým nákladem podle č. 27 požitky těchto statků navzájem, a pravým nákladem je práce a strast s ní spojená. Problém č. 32 je, jak se nabývají různé statky stejnorodými jednotkami nepravých nákladů. V č. 33 se odpovídá, že takovou jednotkou nepravých nákladů je pracovní doba. To je přece nemožné. Jednotkou nepravých nákladů by mohla býti snad jednotka statků prací jinak získatelných, ale ne jednotka práce. To je vyloužený rozpor.

Problém těchto odstavců je, jak se používá práce nebo jak se upotřebují statky téhož druhu. Víme, že podle relativního užitku. Nehledě k rozporu mezi č. 32 a 33, řeší tento problém E. pořadím vyrobených statků (jich kusů) a praví, že je-li toto pořadí dáno: koš, židle a stůl, že je bude člověk vy-

ráběti v tomto pořadí. To by bylo pravda jen v tom nahodilém případě, kdyby výroba každého z těchto statků vyžadovala stejné doby. Mimo tuto náhodu nelze přehlížeti jen pořadí vyrobených statků, nýbrž i pracovní době každým statkem požadované, tedy užítku v poměru k práci, tedy užítku relativnímu, který jedině řeší problém celý a pro všechny případy.

Zmínky zasluhuje, že zde E. začíná mluvit o „hospodárnosti“. Je to nový pojem bez definice. Je to logický pojem plynoucí z maximálního účelu, jehož důsledek je snaha po maximálním užítku a minimální škodě, ale tento pojem nutně předpokládá vědomí účelu, z něhož plyne užitek i škoda, neboť jinak nevíme, čím máme hospodařiti.

Ad 35 až 39. E. tu konfunduje dvě věci, a to jednak mezní užitek posledního kusu různých nabývaných statků, jednak mezní užitek různých nabývaných statků získaných za poslední nákladovou jednotku. Rozdíl je veliký, protože poslední kus je v prvním případě konstruován nezávisle na nákladu, je buď dán přirozenou povahou věci (vejce, stůl) anebo je libovolně určen (mírou, vahou), ale bez vztahu k nákladu; kdežto poslední kus v druhém případě je právě určen nákladem, je to ono množství statku opatřené za nákladovou jednotku (jednotku statku obětovaného, pracovní hodinu). Nikomu, myslím, nenapadlo tvrditi, že mezní užitek v prvním smyslu se vyrovnává. Něco jiného je mezní užitek v druhém smyslu. E. mu říká vážený (gewogen). Tento výraz je už všeobecně používán ve zcela jiném smyslu, totiž při vypočítávání průměrů statistických (viz na př. Žižek: Die statistischen Mittelwerte 1908). Chci-li vypočísti průměrnou cenu řady statků, dělám průměr prostý, vezmu-li pro každý statek jednu jednotkovou cenu, sečtu ceny a podělím počtem statků. Chci-li však vzíti v počet, že ze statku jednoho prodám mnoho a druhého málo, vyhovím tomu v průměru tak, že sečtu ne ceny jednotek různých statků (a podělím je počtem statků), nýbrž ceny prodaných množství statků a podělím je úhrnným množstvím. Takovému průměru se říká vážený. Tak je na př. u nás vypočítáván vážený index maloobchodních cen. Jestliže však vidím kus masa, který stojí x peněžních jednotek, vím, že to je y —kg,

a výpočtu, že stojí $\text{kg} : \frac{x}{y}$, pak jsem nedospěl k vážené ceně, nýbrž k relativní ceně. Váha připadající na jednotku prostoru (specifická) je relativní váha. To, co míní E., mluví-li nevhodně o váženém užitku, je relativní užitek nákladové jednotky (jednotky statku, práce). (Zdá se, že vědomě nechtěl použít mého názvu ze Základů.)

Nuže, E. praví, že hospodárnost nevyžaduje, aby se relativní užitek mezní u všech druhů statků vyrovnával („dass bei jeder der Güterarten der... gleiche gewogene Grenznutzen, der gleiche um die letzte Kosteneinheit zuwachsende Nutzen erzielt werde“, str. 16). Nevím, zda toto někdo tvrdil. Míní-li však mne a můj zákon o vyrovnávání relativních užitků mezních, tedy se velmi mýlí. Já tvrdím totiž, že se vyrovnávají relativní užitky mezní při upotřebení statku téhož druhu nebo práce, nikoli však, že se vyrovnávají mezní užitky všech nákladových jednotek bez rozdílu, jak zde praví E. Relativní užitek poslední pracovní hodiny a posledního vejce jako prostředků obětovaných na získání nových statků se arci nevyrovnávají. To nikdo netvrdí. Dejme tomu však, že to tak E. mínil a jenom nevyjádřil přesně, protože jeho další argument čelí i této správné formulaci.

Proti zákonu o relativním užitku při upotřebení prostředků téhož druhu staví E. jinou větu, a to: že se žádné nákladové jednotky nepoužije k nabývání dalšího kusu určitého statku, dá-li se touže jednotkou nabýti kusu statku jiného druhu s vyšším užitkem. Co je to jiného nežli zákon o relativním užitku? Nuže, dovětek o vyrovnávání relativních užitků mezních je pouze matematickou a logickou konsekvencí této věty při integrálním postupu (až do nejmenší jednotky, což předpokládá naprostou dělitelnost statku). E. praví, že zákon o vyrovnávání relativních užitků mezních platí jen za jistých faktických předpokladů (jež neuvádí) (viz č. 36), kdežto jeho zákon je bez předpokladů, tedy ryze logický (č. 37). To je ovšem — myslím — omyl. Nedělitelnost statků čelí ovšem právě tak důslednému provedení věty E-ovy (prakticky důslednému postupu podle rel. užitku) jako vyrovnávání relativních užitků mezních. Copak je za každou nákladovou jednotku získatelný jeden kus statku? Dejme tomu, že nabývám statků a , kde kus stojí

jednotku nákladovou (na př. kus jiného statku), až mně zbývá už jediný kus nákladový. Kdybych měl dva ještě, jevila by se koupě statku *b*, který stojí dva kusy nákladového statku, výhodnější, ale mám bohužel už jen jeden a nezbývá mně nežli koupiti *a* méně užitečné nežli půl *b*, jež není dělitelné. Že není do důsledku proveditelný zákon o vyrovnávání rel. užiteků mezních, vyžaduje věděti, že nejsou statky dělitelné. Zákon se tedy uplatňuje jako tendence. E. praví, že toto tvrzení o tendenci je nesprávné (str. 16, č. 35). Mohl by říci, že se v praxi neosvědčuje, ale je naprosto správné. To je zrovna tak, jako by někdo řekl, že zákon o volném pádu je „nesprávný“, protože ve vzduchu tělesa padají též podle koeficientu prostředí.

E. má však ještě jeden argument proti tomuto mému zákonu o relativním užitku a jeho integrálnímu použití. „Allein diese Schlussfolgerung setzt ein stetiges Aufeinanderfolgen der von Stücken der gleichen Art nacheinander zu befriedigenden Bedürfnisse voraus, das, wie sich oben ergab“ (viz č. 11) „tatsächlich nicht zutrifft“ (str. 17). Tomu ovšem naprosto nerozumím, ale myslí-li E., že platnost zákona o relativním užitku je podmíněna tím, že důležitější upotřebení musí časově předcházeti méně důležitému, odpovídám odkazem k tomu, co jsem řekl závěrem k č. 9.

ad 40—41. Proti vývodům E-ovým, obsaženým v těchto číslech, mám tyto námitky:

Každého nutně překvapí, proč je náklad i výnos všude něco duševního, jenom u peněz ne. Řekl by někdo, že je to proto, že je zde náklad i výnos vyjádřený veličinou stejnorodou, ale tomu tak není, protože se v č. 40 při stejnorodosti nákladu a výnosu vyjádřeného obilím výslovně praví, „že i při stejnorodosti je výnos něco ‚duševního‘.“ Ba je zde uvedeno, proč výnos zde nemůže býti vyjádřen onou stejnorodou veličinou, totiž pro různé cenění statků téhož druhu. Cenění je zde sice zase nový pojem bez definice, ale míní se tím patrně prisuzování pořadí či užitku. Má tedy tím býti řečeno, že 10 *q* obilí neznamena 10krát tolik užitku, jako užitek z 1 *q*.

Nuže, ale právě týž důvod platí pro peníze také, a přece je prý u peněz výjimka. Hlavní důvod si můžeme domysleti z výkladu o onom případě, kde to platí ryze („ganz

rein“, str. 22); tam totiž, kde je výdělečná část hospodářství oddělena od spotřební části, „sodass mit der hinzugebenden oder zu erlangenden Geldsumme kein auf eine Bedürfnisbefriedigung sich beziehender seelischer Vorgang verbunden ist“ (str. 22).*)

Důvodem zde pro výminku peněz jest patrně odpoutanost od duševních procesů, tedy že zde nelze výnos vyjádřiti duševně. (Co si máme počítati ve smíšených případech, kde to neplatí „ganz rein“, nevíme, protože výminku stanoví E. pro peníze a ne pro určitý druh hospodářství.) Z toho však plyne: 1. že tato výminka není dána podstatou peněžního statku; 2. nýbrž že je dána odlukou úvahy o nabývání statků od úvahy o upotřebení statků, takže výnos nemůže býti „duševně“ vyjádřen; 3. že tedy může býti výnos vyjádřen i „neduševně“, tedy že je i veličinou vnější; 4. že tedy k pojmu výnosu nepatří nutně nic „duševního“; 5. že nám u E-a pak schází definice výnosu, která kryje „duševní“ i „neduševní“ výnos.

Tento začarovaný kruh vznikl u E. tím, že zase — protože ve výnosu mohou býti i veličiny psychické — si představuje výnos jen psychicky, a proto vidí výjimky, kde je obsahem výnosu něco jiného. Pojem užitku, nákladu a výnosu o sobě nejsou žádné veličiny psychické. Mezi nimi je vztah logický. Volený účel dává užitkovou linii, změny směrem k účelu jsou užitek, změny proti němu jsou škodou. Je-li užitková změna nutně spojená se škodou, říkáme škodě náklad (jest chtěna pro větší užitek). Převaha užitku nad nákladem je výnos *pod každým účelem*.

Účel (v důsledku i užitek, náklad, výnos) předpokládá, že si zjevy představujeme někým chtěné (člověkem, státem, akciovou společností), že těmto subjektům přiřítáme, že chtějí A, protože chtějí B. U fysického člověka koinciduje proto přiřítání se skutečnou vůlí. Ale jen vůle jako děj je něco psychického, obsah chtěného, či obsah chtěný není už fenomen psychologický, vznik představ je psychologický děj, obsah představ už ne, jinak by všechny vědy spadly do psychologie. Ale účelovost přiřítáme i mimo-

*) Mimochodem se zde dozvídáme, že spotřební hospodářství je též hospodářstvím, ačkoli E. dříve prohlásil za hospodářské jednání jen nákladové jednání. Jaký je ve „spotřební části“ hospodářství náklad?

fysickým subjektům, chceme pochopiti i komplexy jejich aktů, i ony mají svůj užitek, také mezní, náklad, výnos atd., aniž zde je cokoli psychického. A tak dospějeme k tomu, že je výnos možný pod různými účely a z nich čerpá svůj obsah jako též užitek a náklad. Osvětleme to příkladem: Chci viditelnost planet jako účel (bez ohledu na náklad peněžní). Užitečno jest, co ji zvyšuje (zvětšení čočkou), škodливо je, co ji zmenšuje (zamlžení čočkou). Nabytí užitku je spojeno vždy se škodou. Při volbě určité čočky je určitý výnos, při volbě optimální čočky je výnos maximální. Čím je vyjádřen? Viditelností planet! Tak pod každým účelem, kde je nabývání užitku spojeno s nákladem.

Psychické východisko E-ovo tedy zde úplně selhává.

ad 42. (Budiž, prosím, bedlivě čteno.) Vůči těmto výkladům E-ovým namítám toto:

1. Není pravda, že mezi větou o vyrovnávání mezních užitků a zákonem o vyrovnávání mezních výnosů je rozdíl v tom, že se u oněch jedná jen o nepravé, u těchto o pravé náklady. Liefmann konstruuje též svůj zákon o vyrovnávání mezních výnosů pro spotřební hospodářství při použití peněz, kde běží jen o nepravé náklady*) (co bych jinak mohl za peníze koupiti!).

2. Námitka o neskutečných předpokladech nepadá na váhu, protože se může mýliti jen dělitelnost statků, a tento argument nevyvrací konstrukci (jež se uplatňuje jako tendence). Proto také rozdíl, který hledá E. (kaum jemals; doch vielfach), je kvantitní povahy a netýká se vůbec konstrukce.

IV. Celkový posudek a závěr.

Čtenář uzná, že na takových základech, jaké jsme právě poznali, nelze budovati soustavu vědy. Ale E. náleží k vynikajícím německým národohospodářům a je tím tedy současně ilustrováno, na jakých fundamentech dnes německá theorie národohospodářská stojí. Není divu, že se theorii hospodářské upírá vědeckost, že je hospodářská theorie opouštěna a podceňována. Dovedeme si představit i muka adeptů, kteří chtějí a mají proniknouti do základů této nauky, již nemohou poroz-

*) Ve smyslu E-ově.

uměti, protože nesprávné konstrukci porozuměti nelze. Odkloňují se těžce zklamání. Vidíme též kořen toho, proč snad není ani o jedné definici nebo větě mezi národohospodáři shody. Ale rozpory nejsou snad jen v názvosloví, nýbrž v pojmech samotných.

Mám za to, že základem všeho zmatku jest nedostatek noetické průpravy. Národohospodáři, kteří mají zpravidla sklon a zájem pro praktické problémy, podceňují nutnost této filosofické průpravy. Zdá se jim, že nic není tak reálného jako hospodaření, aby bylo nutno přistupovati k poznání jeho s nějakými filosofickými konstrukcemi. Jde přece o to poznat přímo reálnou pravdu, jaká jest! Při tom se přehlíží, že výsledek poznávání vzniká spolupůsobením pozorovacího subjektu s objektem, že člověk vnější svět proměňuje v myšlenkové obsahy, tyto zpracuje a pořádá a přistupuje už k vnějším zjevům s určitou soustavou pořádacích principů, bez nichž není poznání a pochopení. Abych uvedl příklad, E. nazývá duševní děj primérní hodnotou a neuvědomuje si, že hodnota je výsledek hodnotného úsudku, který uvádí ve vztah dvě věci, postulát nebo normu a objekt. Bez postulátu (nebo normy) není hodnot. Řeknu-li tedy hodnota, musím vědět, k čemu je tento vztah vyjádřen. Totéž platí o užitku atd. Pravím-li, že je určitý akt užitečný, vnesl jsem do tohoto vnějšího aktu něco ze svého intelektu, onen vztah k představě toho, co jest chtěno. Noetika tedy odkrývá tyto formálně-logické principy, které jsou předpokladem našeho poznávání, s nimiž přistupujeme k vnějšímu objektu, abychom ho poznali, to jest abychom si o něm vytvořili myšlenkový obsah a tento podle stejnorodosti zařadili.

Mohu tedy definovati výnos jako převahu užitku nad nákladem. Vím však, že užitok i náklad předpokládají účel a účelovou linii. Podle toho, jaký obsah se vlévá do účelu, jest i obsah výnosu. Naleji-li do účelu subjektivní spokojenost, je výnos příbytek na ní, převaha subjektivního užitku nad subjektivní škodou. Naleji-li do účelu peníze, maximální peněžní výdělek, je výnos dán penězi. Ale je-li účelem i nákladem obilí, je výnos obilí. Tomu nepřekáží různé cenění statků téhož druhu, jak myslí E. Různé cenění svědčí jen o tom, že pak účelem není obilí, nýbrž subjektivní

užitek. Totéž cenění by překáželo i u peněz, pokud je účelem subjektivní užitek. Že se v podniku definuje výnos peněžně, je odtud, že jeho účelem je peněžní výdělek.

Ale arci musí býti užitek i náklad veličina stejnorodá a shodná s obsahem účelu. Užitek bylo v hořejším příkladu (napřed) zvětšení předmětu, škodou jeho zamlžení. Zvětšení a zamlžení jsou nestejnorodé veličiny, jsou též v neshodě s účelem, viditelnosti planet. Proto nutno užitek i náklad vyjádřiti stejnorodě a ve shodě s účelem. Užitek je pak zisk na viditelnosti (ze zvětšení), nákladem je úbytek viditelnosti (ze zamlžení), výnosem je převaha nabyté viditelnosti.

Proto není možno nalézti výnos pod účelem: největší přírůstek statků všeho druhu, pokud není v penězích nalezeno společné jich měřítko.

Musím tedy předem znáti tyto noetické, formálnělogické principy, podle nichž se nutně pořádají naše myšlenkové obsahy. E. nejen že pracuje bez nich, on je zamítá, protože mé Základy hospodářského myšlení znal a odmítl.

Pocit potřeby těchto formálnělogických předpokladů poznání hospodářského svedlo hospodářské theoretiky k psychismu, tak i E-a. Viděli, že nelze pozorovati jen vnější reality, jak to činí přírodověda, nýbrž že je nutno je poznávati ve vztahu k člověku, a bezradní před faktem, že se člověk rozhoduje mezi nejrůznějšími statky a akty, hledali kořen toho v psychologickém dění. Hledali psychicky výklad hospodářských zjevů. Nenalezli ho, jak je viděti u E-a z toho, že považuje pořadí primérních hodnot za dané. Dospívají ke konstrukcím, které odborná psychologie prohlásila u mezního užitku rakouské školy za diletantské, protože nejsou chápáním psychických zjevů. Tvoří totiž chtě nechtě pomocné konstrukce ku pochopení svých zjevů, které stále prohlašují za psychické, které jimi ale nejsou už proto, že tytéž konstrukce (užitek, náklad, výnos) jsou i tam (stát), kde o psychologickém dění není řeči. Ekonomický psychismus (ne snad přihlížení k psychologickým momentům v hospodářské historii), onen psychismus, který domněle nahrazuje formálnělogické konstrukce hospodářské vědy,

je o d z á k l a d u p o c h y b e n ý. To je nejlépe patrné na tom, že theoretik takto založený jde o d r o z p o r u k r o z p o r u, jak jsme viděli u E-a, prostě proto, že s touto výzbrojí ne-
vystačí.

K tomu přistupují u E-a ještě některá další nedopatření logická, ale zvláště velmi nejasný a těžký sloh, částečně vysvětlitelný tím, že je těžko jasně říci, co není správné. Nebudu se proto dále zabývatí E-ovou stavbou na těchto základech zbudovanou. Už rozbor 23 stránek jeho knihy byl nadmíru pracný. Zbývalo by ještě vyložit, jak tedy vykládám to, co — jak mám za to — se nepodařilo vyložit E-ovi. Částečně se tak stalo při rozboru, ostatek odkazuji na své „Základy“, „Národní hospodářství“ a „Finanční vědu“ (1929).

Karel Engliš.

ZPRÁVY A NÁZORY.*)

Struktura dnešního hospodářství.

Každá studie, věnovaná některé otázce soudobého hospodářství, musí se zabývatí především jeho celkovou strukturou. Změny, které naše hospodářství prodělalo v posledních několika letech od světové války, jsou takového rázu, že zasahují hluboko do podstaty hospodářského dění vůbec. Chceme-li rozuměti dnešní době, chceme-li správně hodnotiti jednotlivé zjevy, nemůžeme než narýsovatí si především rámec, v němž se projevují. Není téměř jediné hodnoty mravní, není jediné pojmu hospodářského, který by dnes neměl naprosto jiný obsah, jinou náplň než před válkou a než ke konci minulého století. Jestliže přes to myslíme stále ještě v pojmech, precizovaných klasickou vědou hospodářskou ve druhé polovici minulého století, pak činíme tak jenom proto, že nám chybí přesné vymezení nových pojmů.

Zabýval jsem se otázkou struktury dnešního hospodářství podrobněji již dříve**) a proto mohu na těchto místech jen navázati na svoji dřívější studii a zabývatí se podrobněji zejména problémem individuálního a korporativního podnikání. Je to velmi živá otázka, která tvoří dnes střed velmi vášnivých debat mezi zastánci různých škol a směrů, při čemž ovšem nechybí ani hlasy politicky orientovaných osobností, což je tím pochopitelnější, ježto jde o otázku zásadního významu pro celý náš veřejný, to jest politický i hospodářský život.

*) K následujícím článkům, zejména p. dr. Hejdy, p. dr. Mayera a p. dr. Zelinky, poznamenáváme, že otištění článků podepsaných autorem neznamená souhlas redaktorů i se všemi jejich vývody. Obzor Národohospodářský osvětluje otázky s různých hledisek, jsa veden snahou, aby kvalitou i zajímavostí článků čtenáři poskytly s daného hlediska osvětlení co největší.

**) Nová hospodářská politika. Sbírnka přednášek České společnosti národohospodářské, v Praze 1929.